

INIMÕIGUSTE
KESKUS

ROMA CIVIL
MONITOR

**Kodanikuühiskonna seirearuanne
romade võrdõiguslikkust, kaasamist ja osalemist
käsitleva riikliku strateegilise raamistiku
rakendamise kohta**

Eestis

Funded by the

Aruande koostasid Egert Rünne ja Liina Laanpere Eesti Inimõiguste Keskusest.

Aruanne koostati algatuse „[Ettevalmistav meede – Romade kodanikuühiskonna seire – Romade ja romasid toetava kodanikuühiskonna suutlikkuse ja kaasatuse tugevdamine poliitikaseires ja –järelevalves](#)“ raames. Algatust viis ellu konsortsium, mida juhtis Kesk-Euroopa Ülikooli Demokraatiainstituut (DI/CEU) ning kuhu kuulusid ka European Roma Grassroots Organisations Network (ERGO Network), Fundación Secretariado Gitano (FSG) ja European Roma Rights Centre (ERRC). Algatust rahastas Euroopa komisjoni õigus- ja tarbijaküsimuste peadirektoraat (DG Just) teenuslepingu nr JUST/2020/RPAA/PR/EQUA/0095 alusel.

Aruanne kajastab autorite seisukohti ega pruugi kajastada konsortsiumi ega Euroopa Komisjoni ametlikke seisukohti. Euroopa Komisjon ei vastuta käesolevas aruandes sisalduva teabe kasutamise eest.

Aruande tõlkis eesti keelde Liina Laanpere.

2025.

SISUKORD

KOKKUVÕTE	5
SISSEJUHATUS	7
1. ROMASID KÄSITLEVA RIIKLIKU STRATEEGILISE RAAMISTIKU RAKENDAMINE	8
1.1. Olulisemad arengud ja rakendamise tõhusus	8
1.1.1. Muutused riiklikus raamistikus (ja tegevuskavas)	8
1.1.2. Edasimineku rakendamises	9
1.1.3. Järelevalve tõhusus	10
1.1.4. Andmete kogumine	11
1.2. Riikliku strateegilise raamistiku sünergia siseriiklike ja EL-i tegevustega	11
1.2.1. Täiendavad poliitikad	11
1.2.2. Kooskõla EL-i meetmetega	12
1.2.3. Eelnevates aruannetes tõstatatud probleemide käsitlemine	12
1.3. Romade osalemine rakendamises ja järelevalves	13
1.3.1. Roma vabaühenduste kaasamine rakendamisse	13
1.3.2. Romad NRSF-i rakendavates riigiasutustes	14
1.3.3. Romade osalus järelevalves ja hindamises	14
1.3.4. Riikliku roma platvormi panus raamistiku rakendamisse	14
2. TEMAATILINE ÜLEVAADE	16
2.1. Võitlus mustlasvaenu ja diskrimineerimise vastu	16
2.1.1. Strateegilise raamistiku tõhusus probleemide lahendamisel	16
2.1.2. Probleemid väljaspool strateegilist raamistikku	17
2.2. Haridus	17
2.2.1. Strateegilise raamistiku tõhusus probleemide lahendamisel	18
2.2.2. Probleemid väljaspool strateegilist raamistikku	18
2.3. Tööhõive	19
2.3.1. Strateegilise raamistiku tõhusus probleemide lahendamisel	19
2.3.2. Probleemid väljaspool strateegilist raamistikku	19
2.4. Tervishoid	19
2.4.1. Strateegilise raamistiku tõhusus probleemide lahendamisel	20
2.4.2. Probleemid väljaspool strateegilist raamistikku	20
3. ROMASID MÕJUTAVAD PÕHIPROBLEEMID	21
3.1. Haridus	21
3.1.1. Strateegilise raamistiku tõhusus probleemi lahendamisel	23
3.1.2. Sünergia teiste tegevustega	25
3.1.3. Romade kaasamine	26
JÄRELDUSED JA SOOVITUSED	27
VIITED	29
LISA I: PROBLEEMIDE JA TINGIMUSTE LOETELU	31

LÜHENDITE NIMEKIRI

ERFE	Euroopa Romade Foorum Eestis
EURSF	EL-i romasid käsitlev strateegiline raamistik (<i>EU Roma Strategic Framework</i>)
NRSF	Romasid käsitlev riiklik strateegiline raamistik (<i>National Roma Strategic Framework</i>)
RCM	Roma Civil Monitor

KOKKUVÕTE

Eestis puudub eraldi romasid käsitlev riiklik strateegiline raamistik (National Roma Strategic Framework – NRSF). Romadega seotud küsimusi käsitletakse laiemas arengukavas Sidus Eesti 2021–2030 ja iga-aastastes lõimumisprogrammides. Arengukava seab laiemad eesmärgid sidusa ja kaasava ühiskonna kujundamiseks, samas kui lõimumisprogrammid sisaldavad üksikasjalikumaid tegevusi ja eesmärgi arengukava rakendamiseks. Suureks probleemiks on andmete ja uuringute puudumine romade olukorra kohta, mis raskendab meetmete tõhususe hindamist. Uuringute ja konkreetse strateegia puudumine viitab piiratud poliitilisele tahtele tegeleda romade probleemidega sihipäraselt.

Valgas tegutsev mentoriteenus on näidanud positiivset mõju, eriti hariduse valdkonnas, kuid tegemist on ainsa järjepideva romade kaasamisele sihitud tegevusega ning selle geograafiline ulatus on piiratud. Lähteandmete, süsteemse seire ja selge strateegilise lähenemise puudumine takistab edasiminekut. Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste koostöö tugevdamine ning romade kaasamine poliitikakujundamisse on jätkusuutlike muutuste saavutamiseks kriitilise tähtsusega.

Käesolev aruanne soovib kehtestada EL-i eesmärkidega kooskõlas olevad indikaatorid, koguda nendega seotud andmeid ja viia läbi uuringuid, rakendada sihitud meetmeid (nt laiendada mentoriteenust) ning tagada roma organisatsioonide süsteemne osalus meetmete väljatöötamises, rakendamises ja hindamises.

Riikliku strateegilise raamistiku rakendamine

Lõimumisprogrammid toovad probleemina välja romade sotsiaal-majandusliku ebavõrdsuse, eriti hariduse ja tööhõive valdkonnas. Rakendatavad meetmed hõlmavad ESTROM projekti, mentoriteenust Valgas ning roma kultuuri tutvustamist. Need meetmed on välja toodud mitmes järjekorras lõimumisprogrammis, samas puudub detailne tegevuskava. Peamine rakendustegevus on seotud mentoriteenusega Valgas, samuti planeeritakse tööalaseid sihtmeetmeid Integratsiooni Sihtasutuse juhitava projekti kaudu. Järelevalve põhineb hariduse ja tööhõive indikaatoritel ning andmeid kogub Statistikaamet. EL-i hindamisaruanne toob välja lüngad indikaatorites ja meetmetes, mis peaksid vastama EL-i romasid käsitlevale strateegilisele raamistikule, eelkõige võitluses mustlasvaenu ja diskrimineerimisega. Lõimumisprogrammid toovad välja, et romad kogevad oluliselt rohkem sallimatust kui teised rahvusrühmad. Romade osalus poliitikakujundamises toimub romade lõimumise nõukoja kaudu, kuid sisuline kaasamine on piiratud. Nõukoda tegutseb passiivselt, kogunedes vaid kaks korda aastas ning omades piiratud mõju.

Ülevaade olukorrast valdkonniti

Mustlasvaen ja diskrimineerimine jäävad lõimumisprogrammides suuresti käsitlemata, puuduvad spetsiaalsed meetmed ja andmekogumise mehhanismid, et hinnata diskrimineerimise ulatust. Võrdse kohtlemise seadus loob õigusliku aluse diskrimineerimise vastu. Lisaks kohtule saab kaebusi esitada ka soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinikule, õiguskantslerile ja töövaidluskomisjonile, kuid viimase kahe aasta jooksul ei ole nende poole romade diskrimineerimise juhtumites pöördutud. Soovitatav on kehtestada konkreetsete indikaatorid ja meetmed diskrimineerimise jälgimiseks ja selle vastu võitlemiseks, kooskõlas EL-i eesmärkidega, milleks on diskrimineerimisega seotud kogemuste vähendamine ja diskrimineerimisest teatajate osakaalu suurendamine. Samuti on oluline, et Riigikogu liiguks edasi vaenukõne ja vaenurite tegusid puudutavate seadusemuudatustega, võimaldamaks tõhusat andmekogumist ja võitlust romade vastu suunatud vaenukõne ja -kuritegude vastu.

Haridus on jätkuvalt kriitiline probleem, romade osalus koolieelses, kesk-, kutse- ja kõrghariduses on madal. Olulist rolli on mänginud mentoriteenus, mis tegutseb Valgas, kus elab umbes kolmandik Eesti romadest, kuid selle mõju on piiratud ühe omavalitsusega. Teenuse laiendamine teistesse omavalitsustesse võiks parandada haridustulemusi. Üleminek eestikeelsele haridusele tekitab uusi väljakutseid, kuna paljud roma lapsed on seni käinud venekeelsetes koolides ja võivad nüüd vajada täiendavat tuge.

Tööhõive valdkonnas seisavad romad silmitsi takistustega madala haridustaseme ja sihitud tööturumeetmete puudumise tõttu. Integratsiooni Sihtasutuse uus projekt tööalaste meetmete arendamiseks on paljulubav algatus. Soovitav on tagada, et kõik tööalased algatused, sh tegevused nimetatud projekti raames, oleksid kohandatud romade vajadustele ja nende väljatöötamisse ja rakendamisse oleksid kaasatud romad.

Tervishoidu ei ole riiklikus roma poliitikas käsitletud, kuigi leidub viiteid, et osal romadest puudub ravikindlustus. Süsteemset andmekogumist romade tervise kohta ei toimu, mistõttu pole võimalik hinnata erinevuste ulatust. Kuna tervishoiule juurdepääsu parandamine on üks EL-i romasid käsitleva strateegilise raamistiku eesmärgi, soovitatakse kehtestada mõõdetavad indikaatorid koos lähteandmetega ning need siduda konkreetsete meetmetega.

Romasid mõjutavad põhiprobleemid

Intervjueeritud ekspertide hinnangul on haridus romade lõimumist enim mõjutav valdkond. Romade üldine haridustase ja osalus koolieelses hariduses on madal. Andmed roma laste kohta haridussüsteemis on piiratud, kuna Eesti Hariduse Infosüsteemis (EHIS) on romana registreeritud ainult õpilased, kelle vanemad on määranud lapse emakeeleks roma keele. Üleminek eestikeelsele haridusele tekitab lisaraskusi paljudele roma lastele, kelle kodune keel on vene keel. Peamine meede roma hariduse parandamiseks on Valga mentoriteenus, mis on suurendanud lasteaia käimist, kuid selle laiendamist teistesse omavalitsustesse piiravad eelarvelised võimalused. Valga roma noortekeskus pakub eesti keele õpet, mis muutub eesti keelele ülemineku tingimustes üha olulisemaks. Roma laste haridusliku lõimumise parandamiseks on oluline tugevdada riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste koostööd ning pakkuda sihipärast tuge. Soovitav on jätkata teadlikkuse tõstmist koolieelse hariduse tähtsusest, kaaluda lasteaia kohatasude hüvitamist abivajavatele peredele ning edendada kogemuste vahetust õpetajate ja roma lapsevanemate vahel, kaasates roma mentoreid vahendajatenä.

SISSEJUHATUS

Romasid käsitlev riiklik strateegiline raamistik

Eestis puudub romasid käsitlev riiklik strateegiline raamistik (NRSF), romade kaasamist käsitletakse laiemas arengukavas Sidus Eesti 2021–2030 ning selle iga-aastaselt uuendatavates lõimumis-, sh kohanemisprogrammides (edaspidi lõimumisprogrammid). Eesti riigiasutused on põhjendanud eraldiseisva NRSF-i puudumist roma kogukonna väiksusega. Statistikaameti andmetel määratles end 2021. aasta rahvaloenduse järgi Eestis romadena ligikaudu 650 inimest.¹ Väikese arvu tõttu on romadega seotud küsimusi traditsiooniliselt käsitletud osana laiemast kultuurivähemuste poliitikast.

Lõimumisprogrammid tähistavad tagasihoidlikku, kuid olulist edasiminekut võrreldes varasemate strateegiatega, näiteks arengukavaga Lõimuv Eesti 2020, mis ei sisaldanud romadele suunatud meetmeid ega indikaatoreid. Lõimumisprogrammides on nüüd romasid käsitlev alajaotus, kus on määratletud kaks indikaatorit tööhõive ja hariduse valdkonnas. Samas on puudu sihitud meetmetest, mis võiksid nendele indikaatoritele sisulist mõju avaldada. Positiivsete arengutena võib esile tõsta kohalikke algatusi, nagu Valga mentoriteenus ja roma noortekeskuse loomine Valgas.

Käesolev aruanne

Käesoleva aruande eesmärk on hinnata Eesti lõimumispoliitika tõhusust romade suhtes, analüüsida selle kooskõla EL-i romasid käsitleva strateegilise raamistikuga ning tuua esile valdkonnad, mis vajavad parendamist. Tulemused põhinevad kvalitatiivsel uurimistöö, sealhulgas intervjuudel roma kodanikuühiskonna ja kogukonna esindajatega, asjakohaste riigiasutustega ning kirjalikel konsultatsioonidel teiste sidusrühmadega, sealhulgas kohalike omavalitsuste ja koolidega. Hinnati ka olulisemaid poliitikadokumente, nagu arengukava Sidus Eesti 2021–2030 ja lõimumisprogrammid, et hinnata nende asjakohasust ja mõju. Dokumente analüüsiti EL-i romasid käsitleva strateegilise raamistiku ja selle hindamisaruannete valguses.

Tuleb märkida, et Eestis on romade teemal väga vähe uuringuid ning olemasolevad uuringud on vananenud. Viimane laiaulatuslikum uuring romade kohta viidi läbi 2018. aastal.² Uuemate uuringute ja süsteemse andmekogumise puudumine raskendab järelduste tegemist probleemide ulatuse kohta.

Siiski püüab aruanne olemasolevate dokumentide ja sidusrühmade panuse põhjal pakkuda sisulisi soovitusi romade kaasamispoliitika tugevdamiseks Eestis ning panustada romade võrdõiguslikkuse, kaasatuse ja osaluse edendamisse.

¹ Statistikaamet, Vastus infopäringule, 03.01.2025.

² Karabeshkin, L., Derman, N. (2018), *Eesti Romade kuuluvustunne ja osalemine ühiskonnaelus*. Kättesaadav: <https://www.eestiromad.ee/wp-content/uploads/2020/10/eesti-romade-kuuluvustunne-ja-osalus-uuringu-kokkuvote.pdf>.

1. ROMASID KÄSITLEVA RIIKLIKU STRATEEGILISE RAAMISTIKU RAKENDAMINE

1.1. Olulisemad arengud ja rakendamise tõhusus

Nagu eelnevas Roma Civil Monitori aruandes on välja toodud, puudub Eestil romasid käsitlev riiklik strateegiline raamistik (NRSF). EL-i nõuetele vastamiseks on Eesti viidanud oma kümneaastasele riiklikule arengukavale Sidus Eesti 2021–2030 ning sellele lisanduvale poliitikadokumendile lõimumis, sh kohanemisprogramm 2022–2025.³

Lõimumis, sh kohanemisprogrammi 2022–2025 kohaselt on varasemate lõimumispoliitikate peamine sihtrühm olnud vene keelt kõnelevad Eesti püsielanikud, kes on enamasti kas Vene Föderatsiooni kodanikud või määratlemata kodakondsusega isikud. Uue programmiperioodi jooksul on lõimumistegevused suunatud nii eesti emakeelega inimestele kui ka senisest enam uussisserändajatele, tagasipöördujatele ja rahvuskaaslastele.⁴

Romade osas märgib programm, et romad jäävad sotsiaal-majanduslike näitajate osas järsult maha ülejäänud ühiskonnast, eriti hariduse ja tööhõive valdkondades. Programm sisaldab romade hariduse ja tööhõivega seotud indikaatoreid – romade tööhõivemäär (21%) ning kesk-, kutse- või kõrgharidusega romade osakaal (25,6%). Peamiste tegevustena romade osas programmiperioodil on välja toodud Kultuuriministeeriumi poolt 2018. aastal algatatud ja Euroopa Komisjoni toetusel ellu viidava ESTROM projekti jätkamine, mille eesmärk on roma naiste ja noorte võimestamine koolituste kaudu ning koostöö arendamine erinevate sidusrühmade vahel romade kaasamise valdkonnas. Samuti nähakse ette mentoriteenuse jätkumist Valgas, mis keskendub roma laste ja noorte hariduse toetamisele; romade lõimumist toetava võrgustiku arendamist ning romade kodanikuühiskonna võimestamist; ning romade kultuuri ja ajaloo tutvustamise kaudu stereotüüpide ja eelarvamuste vähendamist romade suhtes.⁵

1.1.1. Muutused riiklikus raamistikus (ja tegevuskavas)

Lõimumis, sh kohanemisprogrammi (edaspidi lõimumisprogramm) ajakohastab Kultuuriministeerium igal aastal. Alates 2022. aastast on koostatud veel kolm programmi perioodideks 2023–2026, 2024–2027 ja projekt 2025–2028 jaoks.

Romadega seotud meetmetena sätestab lõimumisprogramm 2023–2026 järgmist: „Romade sotsiaalmajandusliku lõimumise soodustamiseks, seda toetava roma rahvuskultuuri ja identiteedi tugevdamiseks ning kogukonna suhtes levinud negatiivsete stereotüüpide hajutamiseks: toetame avaliku-, era ja kolmanda sektori organisatsioonide teadlikkust roma kogukonnast; arendame sotsiaalmajanduslikult haavatavas olukorras romadele suunatud mentoriteenust kohalikes omavalitsustes; toetame roma kodanikuühiskonna organisatsioonide teket ja võimekust, ning aitame kaasa roma kultuuri ja ajaloo tutvustamisele Eesti elanikele.“⁶

³ Roma Civil Monitor (2023), *Civil society monitoring report on the quality of the national strategic framework for Roma equality, inclusion, and participation in Estonia*. Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luksemburg.

⁴ Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumine, sh kohanemine 2022–2025*. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2022-02/Lõimumis_kohanemisprogramm_2022_2025_kinnitamiseks.pdf.

⁵ *Ibid.*

⁶ Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumine, sh kohanemine 2023–2026*. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2023-02/Lõimumisprogramm_2023_2026_kinnitamiseks.pdf.

Sama on korratud ka lõimumisprogrammis 2024–2027⁷ ning 2025–2028⁸ eelnõus. Lisaks on välja toodud arenguvajadustena „romadele suunatud mentoriteenus laiendamine teistesse linnadesse“ ning „romadele suunatud mentorlus ja koolitused, et kujundada eeldusi, mis toetavad romade aktiivset osalust kutse- ja täiendõppes ning tööhõives, eelkõige motivatsiooni ja hoiakute tasandil“. Programmis 2025–2028 on lisaks märgitud arenguvajadus „lõimumis-, sh kohanemisteedkondade mudeli väljatöötamine ja rakendamine KOV-ides“. Nende arenguvajaduste esiletoomine ei ole viinud konkreetsete tegevusteni nende lahendamiseks.

Eraldiseisev tegevuskava konkreetsemate tegevustega puudub, kuid Kultuuriministeeriumi kohaselt on see väljatöötamisel.⁹

Mis puudutab romade osalust programmide väljatöötamises, siis Euroopa Romade Foorumi Eestis (ERFE) kohaselt olid kõik vähemusgrupid kutsutud töötuppa arengukava Sidus Eesti 2021–2030 koostamise protsessis ning lõimumisprogrammide meetmeid on arutatud romade lõimumise nõukojas.¹⁰ Nõukoja koosseisu kuuluvad kaks ERFE esindajat, üks Valgas tegutseva MTÜ Shukar Roma esindaja, samuti kohalike omavalitsuste, ministeeriumide ja Integratsiooni Sihtasutuse esindajad.¹¹

1.1.2. Edasiminekid rakendamises

Peamine romade lõimumisele suunatud algatus on endiselt mentoriteenus Valgas, Lõuna-Eestis asuvas linnas, kus elab ligikaudu kolmandik Eesti romadest.¹² Mentoriteenus käivitati 2020. aastal Kultuuriministeeriumi rahastusel ja Integratsiooni Sihtasutuse koordineerimisel. Alates 2022. aastast rahastab mentoriteenust lisaks Kultuuriministeeriumile ka Haridus- ja Teadusministeerium.¹³ Rahastamine katab ühe mentori ja ühe abimentori töötasud. Nende ülesanne on edendada koostööd ning vahendada suhtlust roma perede, kohaliku omavalitsuse ja teiste asutuste vahel. Üheks mentoriteenus prioriteediks on koostöö roma perede ja haridusasutuste vahel.¹⁴ Mentorid osutavad abivajavatele roma peredele ka humanitaarabi.¹⁵

Viimases kahes lõimumisprogrammis on mentoriteenus laiendamine teistesse linnadesse toodud välja kui arenguvajadus. Siiski ei ole Kultuuriministeeriumi sõnul hetkel kavas laiendada romade mentoriteenust teistesse omavalitsustesse Valga omavalitsusega sarnasel kujul.¹⁶ Mentoriteenus laiendamise plaanide puudumine, vaatamata selle tunnistamisele arenguvajadusena, viitab eelarvelistele piirangutele.

2023. aasta aprillis loodi Valgas roma noortekeskus, mis tegutseb osana mentoriteenusest. Keskus on ürituste ja tegevuste toimumispaigaks, nagu näiteks eesti keele õpe ning tantsutunnid roma lastele ja noortele. Keskust rahastab Integratsiooni Sihtasutus.¹⁷ Noortekeskuse tegevusi käsitletakse lähemalt käesoleva aruande peatükis 3.1.1.

⁷ Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumine, sh kohanemine 2024-2027*. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2024-02/Lõimumisprogramm_2024_2027.pdf.

⁸ Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumis, sh kohanemisprogrammi 2025-2028 projekt esitamiseks*, 01.10.2024. Kättesaadav: <https://fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Lõimumisprogramm%202025-2028.pdf>.

⁹ Intervjuu Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõuniku Anne-Ly Reimaaga, 04.10.2024.

¹⁰ Intervjuu Zalina Dabлага Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 04.10.2024.

¹¹ Kultuuriministeerium, *Romade lõimumise nõukoda*. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/kultuuriline-mitmekesisus-ja-loimumine/rahvusvahemused-ja-rahvuskasaslased/romade-loimumise-noukoda>.

¹² Statistikaamet, Vastus infopäringule, 03.01.2025.

¹³ Kultuuriministeerium, Vastus infopäringule, 28.11.2024.

¹⁴ Integratsiooni Sihtasutus, *Töö roma kogukonnaga*. Kättesaadav: <https://www.integratsioon.ee/too-roma-kogukonnaga>.

¹⁵ Gruppiintervjuu roma mentorite ja Valga noortekeskuse vabatahtlikega, 02.10.2024.

¹⁶ Kultuuriministeerium, Vastus infopäringule, 28.11.2024.

¹⁷ *Ibid*.

Aastatel 2018–2023 viis Kultuuriministeerium Euroopa Komisjoni toetusel läbi kolm projekti, mille eesmärk oli Eesti romade lõimumise toetamine: ESTROM, ESTROM 2 ja ESTROM 3. Projektide raames korraldati koolitusi roma noortele ja naistele ning pedagoogidele, kes töötavad roma lastega; arendati koostööd kohalike omavalitsustega ning tähistati roma kultuurile olulisi tähtpäevi.¹⁸ Kultuuriministeerium plaanib 2025. aastal taotleda Euroopa Komisjonilt rahastust sarnaste tegevuste jätkamiseks.¹⁹

2024. aasta septembrist detsembrini kasutati riigieelarvelisi vahendeid lisakoolitusteks, mille eesmärk oli roma noorte võimestamine. Kolmeosaline koolitussari keskendus roma noorte isiklikule ja tööalasele arengule ning käsitles ajaplaneerimist, kultuuritundlikkust ja MTÜ-de aluspõhimõtteid (kuidas mõttest jõuda projektini). Koolitused toimusid Lõuna-Eestis ja Narvas; osalejad olid pärit Valgast, Tartust, Tallinnast, Narvast ja Pärnust.²⁰

2024. aastal sai Euroopa Romade Foorum Eestis (ERFE) Kultuuriministeeriumi kaudu tegevustoetust summas 7300 eurot.²¹ Varasemalt on ERFE taotlenud ja saanud toetust holokausti mälestuspäeva ürituse korraldamiseks.²²

2024. aasta novembris esitas Integratsiooni Sihtasutus projektitaotluse Riigi Tugiteenuste Keskuse taotlusvooru „Kõrge tööhõive taseme saavutamine ja hoidmine (uussisserändajad, rahvusvahelise kaitse saajad ja romad)“. Projekti eesmärk on parandada romade tööhõivet kohandatud tööturumeetmete väljatöötamise ja rakendamise abil.²³ Projektitaotlus kiideti heaks 2025. aasta jaanuaris.²⁴

1.1.3. Järelevalve tõhusus

Kultuuriministeerium esitab lõimumisprogrammi rakendamise kohta iga-aastase tulemusaruande Rahandusministeeriumile ja Riigikontrollile.²⁵

Viimane kättesaadav tulemusaruanne, mis käsitleb 2023. aastat, võtab kokku tegevused EL-i rahastatud ESTROM projekti raames ning kirjeldab Valga roma noortekeskuse ja mentorite tegevusi. Näiteks märgitakse aruandes, et 2023. aasta juunis ja juulis korraldasid roma kogukonna mentor koos abilise ja noortekeskuse vabatahtlikega roma noortele tegevusnädalad, mille raame külastati muuseumi, loomafarme ja õppekeskusi, korraldati töötube ja tutvuti eesti kultuuri erinevate aspektidega.²⁶

Aruandes tuuakse välja ka mitmed saavutused: kümnet roma noort abistati suvetöö leidmisel, kahte noort toetati haridustee jätkamisel (abistati dokumentide vormistamise ja sisseastumisvestlustega) ning kolmele lapsele osutati tuge põhikooliõpingute alustamisel. Samuti märgitakse, et roma kogukonna mentor ja abimentor teevad tihedat koostööd Töötukassa, koolide, sotsiaalteenistuse ja

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Intervjuu Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõuniku Anne-Ly Reimaaga, 04.10.2024.

²⁰ Integratsiooni Sihtasutus, Vastus infopäringule, 20.11.2024.

²¹ Intervjuud Zalina Dablaga Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 04.10.2024.

²² *Ibid.*

²³ Kultuuriministeerium, Vastus infopäringule, 28.11.2024.

²⁴ Integratsiooni Sihtasutus, Vastus infopäringule, 20.11.2024.

²⁵ Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumine, sh kohanemine 2024-2027*. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2024-02/Lõimumisprogramm_2024_2027.pdf.

²⁶ Kultuuriministeerium, *Sidus ühiskond 2023. aasta tulemusaruanne*. Kättesaadav: https://kul.ee/sites/default/files/documents/2024-06/2023.%20tulemusaruanne_TUV%20Sidus%20ühiskond.pdf.

haridusametnikega. Nad jagavad ka humanitaarabi ja pakuvad individuaalset nõustamist Valga roma peredele.²⁷

Nagu eeltoodust nähtub, on aruanne eelkõige tegevuste kokkuvõte, mitte rakendatud meetmete tõhususe hindamine. Tegevuste mõju kohta ei ole saadaval muid aruandeid.

1.1.4. Andmete kogumine

Lõimumisprogrammides on kaks romasid käsitlevat indikaatorit: „Kesk-, kutse- või kõrgharidusega 15aastaste ja vanemate romade osakaal“ ning „romade (15–74-aastaste) tööhõive määr“.

Tööhõive andmed neljas viimases lõimumisprogrammis pärinevad aastatest 2019 ja 2022. Haridusalased andmed on aastatest 2019, 2021 ja 2022.

Romasid käsitlevate indikaatorite andmed edastab Kultuuriministeeriumile Statistikaamet. Andmed saadakse allikate riskasutuse teel – Rahvastikuregistri kaudu teab Statistikaamet isiku rahvust, töötamise registri kaudu hõivet, ning Eesti Hariduse Infosüsteemi kaudu isiku haridustaset. Tegemist on anonüümsete andmetega, nimed ja isikukoodid on andmetest eemaldatud.²⁸

Euroopa Komisjon tõi oma 2023. aasta hindamisaruandes Eestile parendusvaldkonnana välja, et romasid käsitleva EL-i strateegilise raamistiku kõikide eesmärkide jaoks võiks olla baastaseme andmed ning indikaatorid, mis oleks määratletud tihedas kooskõlas EL-i raamistiku eesmärkidega ning EL-i indikaatorite portfelliga.²⁹

1.2. Riikliku strateegilise raamistiku sünergia siseriiklike ja EL-i tegevustega

2023. aastal käivitati Euroopa Sotsiaalfond+ (ESF+) tegevus „Kohalike omavalitsuste toetamine lõimumise, sealhulgas kohanemise teenuste pakkumisel“, mille algatas Kultuuriministeerium ja mida viib ellu Eesti Linnade ja Valdade Liit (ELVL). Tegevuse eesmärk on anda kohalikele omavalitsustele suurem võimekus pakkuda kvaliteetseid lõimumisteenuseid uussisserändajatele, erineva keele- ja kultuuritaustaga inimestele ning tagasipöördujatele. Projekti raames võetakse kohalikes omavalitsustes tööle lõimumiskoordinaatorid, kelle ülesanne on korraldada koostööd kohalike sihtrühmadega ning luua osaluskogusid kohalikul tasandil.³⁰ Kultuuriministeeriumi teatel on plaanis koolitada lõimumiskoordinaatoreid nii, et nad omandaksid taustateadmisi ka romade teemal.³¹

1.2.1. Täiendavad poliitikad

Euroopa Komisjoni liikmesriikide strateegiliste raamistike hindamisaruande jaoks esitasid Eesti riigiasutused lisaks strateegiale Sidus Eesti 2030 ja lõimumisprogrammidele ka mitu teist arengukava. Nende hulgas olid haridusvaldkonna arengukava, kultuuri arengukava ja noortevaldkonna arengukava.³²

Kuigi Eesti haridusvaldkonna arengukavas 2021–2035 romasid otseselt ei mainita, sisaldab see strateegilisi eesmärke ja tegevussuundi, mis on roma õpilastele olulised, näiteks „paindlikud

²⁷ Kultuuriministeerium, *Sidus ühiskond 2023. aasta tulemusaruanne*. Kättesaadav: https://kul.ee/sites/default/files/documents/2024-06/2023.%20tulemusaruanne_TUV%20Sidus%20ühiskond.pdf

²⁸ Statistikaamet, Vastus infopäringule, 06.01.2025.

²⁹ Euroopa Komisjon, *Assessment report of the Member States' national Roma strategic frameworks*, Brüssel, 09.01.2023. Kättesaadav: https://commission.europa.eu/document/download/ae267c29-718a-4062-be3f-76226b124979_en?filename=1_3_50157_swd_fiches_roma_strat_pt1_en.pdf.

³⁰ Kultuuriministeerium, Vastus infopäringule, 28.11.2024.

³¹ Intervjuu Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõuniku Anne-Ly Reimaaga, 04.10.2024.

³² Euroopa Komisjon, *Assessment report of the Member States' national Roma strategic frameworks*, Brüssel, 09.01.2023. Kättesaadav: https://commission.europa.eu/document/download/ae267c29-718a-4062-be3f-76226b124979_en?filename=1_3_50157_swd_fiches_roma_strat_pt1_en.pdf.

õpivõimalused, kvaliteetse hariduse kättesaadavus ja toetatud õpe, et vähendada õppest väljalangemist ja katkestamist ning rakendada maksimaalselt iga inimese potentsiaali". Arengukava seab riiklikuks prioriteediks eesti keele ja kultuuri õpetamise ning teise emakeelega põhikooli lõpetajate eesti keele oskuse tagamise.³³

Noortevaldkonna arengukava 2021–2035 sisaldab strateegilisi eesmärke, nagu noorte aktiivne osalus ühiskonnas; mitmekesised enesearendamise võimalused; noorte tõrjutuse ja ühiskonnast eemaldumise ennetamine, pakkudes vajalikku tuge ja võrdseid võimalusi.³⁴

Kultuuri arengukava 2021–2030 rõhutab erineva emakeelega inimeste aktiivse kaasamise toetamist Eesti ühiskonda, usalduslike ja vahetute kontaktide loomist erinevate rahvusrühmade vahel ning rahvuse ja keele alusel tekkivate sotsiaalmajanduslike lõhede vähendamist.³⁵

Kuigi haridusvaldkonna arengukava, noortevaldkonna arengukava ja kultuuri arengukava sisaldavad üldeesmärke, mis on romade seisukohalt olulised (näiteks koolist väljalangemise vähendamine, kaasatuse edendamine ja võrdsete võimaluste tagamine), viitab roma-teemalise otsese fookuse puudumine sellele, et romade spetsiifilisi vajadusi ja väljakutseid ei pruugita piisavalt arvesse võtta.

1.2.2. Kooskõla EL-i meetmetega

Eesti taaste- ja vastupidavuskavas on üks investeering, mis on seotud lõimumisprogrammi romasid puudutavate indikaatoritega – "Noorte tööpuudust vähendavate tööturumeetmete pakkumine". Rahastatav meede on „Minu esimene töökoht“, mis hõlmab tööandjale makstavat palgatoetust ning noorega seotud koolituskulude hüvitamist. „Minu esimene töökoht“ on samuti keskne Eesti noortegarantii rakenduskavas ning seda on alates 2015. aastast rahastatud Euroopa Sotsiaalfondist (ESF). Taaste- ja vastupidavusrahastu vahenditest rahastatud meetme rakendamine toimub 2022. aastast kuni 2025. aasta detsembrini.³⁶

Puudub teave selle kohta, kas roma noored on sellest meetmest kasu saanud.

1.2.3. Eelnevates aruannetes tõstatatud probleemide käsitlemine

Viimases Roma Civil Monitori (RCM) raportis esitati riigiasutustele üheksa soovitus. Üheks olulisemaks soovitusel oli riikliku strateegilise raamistiku (NRSF) väljatöötamine, et tagada romade kohtlemise järjepidevus ja õiglus kõigis ministeeriumides ja riigiasutustes ning kaasata romade esindajad selle kavandamisse.

Kuigi lõimumisprogrammid sisaldavad romasid käsitlevat osa, ei kujuta need endast riiklikku strateegilist raamistikku ega sisalda mõõdetavaid tulemusi. Samuti, kuigi rahvusvähemused, sealhulgas romad, kutsuti Sidus Eesti 2030 arengukava väljatöötamise töötubades osalema ning lõimumisprogrammides kavandatud meetmeid arutati romade lõimumise nõukoja, on vaja teha rohkem jõupingutusi, et saavutada soovitatud alt-üles-lähenedamine ja romade sisuline kaasamine.

³³ Haridus- ja Teadusministeerium, Haridusvaldkonna arengukava 2021–2035. Kättesaadav: https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-09/eesti_haridusvaldkonna_arengukava_2035_seisuga_2020.03.27.pdf.

³⁴ Haridus- ja Teadusministeerium, Noortevaldkonna arengukava 2021–2035. Kättesaadav: https://hm.ee/sites/default/files/documents/2022-09/2._noortevaldkonna_arengukava_2021-2035_kinnitatud_12.08.21.pdf.

³⁵ Kultuuriministeerium, Kultuuri arengukava 2021–2030. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2022-03/KULTUUR%202030%20web.pdf>.

³⁶ Riigi Tugiteenuste Keskus, Eesti taaste- ja vastupidavuskava, uuendatud 16.06.2023. Kättesaadav: <https://www.rtk.ee/toetused-taotlemine/taaste-ja-vastupidavusrahastu-rrf/eesti-taastekava>

Teiseks oluliseks soovitusel oli roma kodanikuühiskonna võimekuse tõstmise meetmete arendamine ja rakendamine. Lõimumisprogrammid sisaldavad eesmärki „toetada roma kodanikuühiskonna organisatsioonide teket ja võimekust“. Kuigi lõimumisprogrammides konkreetseid tegevusi ei ole välja toodud, on praktikas ERFE saanud tegevustoetust ning 2024. aastal korraldati roma noortele koolitus MTÜ-de loomisest (vt punkt 1.1.2). Siiski on vaja pikaajalisemaid ja süsteemsemaid pingutusi.

Samuti soovitati pakkuda õpetajatele täienduskoolitust romadega töötamiseks. ESTROM 3 projekti raames viidi läbi koolitusi õpetajatele, kes töötavad roma õpilastega.³⁷

Töövaldkonnas soovitas eelmine RCM-i raport romade tööturuvajadusi süstemaatiliselt hinnata ja romade vajadustele vastav strateegia välja töötada. Kuigi lõimumisprogrammides strateegiat ega konkreetseid meetmeid välja toodud ei ole, on Integratsiooni Sihtasutuse projekt romade tööhõive parandamiseks kohandatud tööturumeetmete abil paljutöötav samm.

Euroopa Komisjoni 2023. aasta liikmesriikide NRSF-ide hindamisaruandes tuuakse välja mitmeid arenguvajadusi Eesti osas. Oluliste probleemidena mainitakse meetmete puudumist mustlasvaenu ja diskrimineerimise vastu, kuigi lõimumisprogrammid märgivad, et romad tajuvad teistest rahvustest inimestest märksa sagedamini sallimatust. Samuti viidatakse roma kodanikuühiskonna poliitikakujundamises osalemise indikaatorite puudumisele, sihipärase toetuse puudumisele koolieelse ja põhihariduse valdkonnas ning meetmete puudumisele koolist väljalangemise ennetamiseks. Samuti märgib aruanne, et puuduvad meetmed romade tööhõive, tervise ja majutuse toetamiseks ning romade ajaloo ja kultuuri tunnustamiseks ja edendamiseks.³⁸ Lõimumisprogrammi 2025–2028 eelnõu ei sisalda muudatusi selle tagasiside põhjal.

1.3. Romade osalemine rakendamises ja järelevalves

Roma kogukonna kaasamiseks lõimumispoliitika rakendamise ja järelevalve protsessi ei ole loodud tõhusaid mehhanisme, mis piirab nende sisulist osalemisvõimalust. Euroopa Romade Foorum Eestis (ERFE) on olnud kaasatud võrdväärselt teiste rahvusvähemuste esindusorganisatsioonidega arengukava Sidus Eesti 2021–2030 väljatöötamise protsessi³⁹; neid on kutsutud töötubadesse ja koosolekutele.⁴⁰ Romade lõimumise nõukojas on kolm romade esindajat, kuid nõukoja tegevus keskendub eelkõige info jagamisele.

1.3.1. Roma vabaühenduste kaasamine rakendamisse

Roma vabaühendustega ei ole sõlmitud partnerluslepinguid tegevuste rakendamiseks. Kultuuriministeerium viis aastatel 2021–2023 läbi ESTROM projekti, mille eesmärk oli võimestada roma kogukonda, keskendudes naistele ja noortele, ning tõsta teadlikkust roma kultuurist.⁴¹ Selle raames osales Euroopa Romade Foorum Eestis (ERFE) romade holokausti mälestuspäeva tegevuste korraldamises. Projekt sai rahastust Euroopa Komisjonilt. Lisaks sellele sai ERFE 2024. aastal esimest korda Kultuuriministeeriumilt tegevustoetust summas 7300 eurot, sealhulgas romade holokausti mälestuspäeva tegevuste korraldamiseks.⁴² Kultuuriministeerium kuulutab tegevustoetuste taotlusvooru välja kord aastas. Taotlemiseks tuleb organisatsioonil esitada

³⁷ Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

³⁸ Euroopa Komisjon, *Assessment report of the Member States' national Roma strategic frameworks*, Brüssel, 09.01.2023. Kättesaadav: https://commission.europa.eu/document/download/ae267c29-718a-4062-be3f-76226b124979_en?filename=1_3_50157_swd_fiches_roma_strat_pt1_en.pdf.

³⁹ Kultuuriministeerium, Vastus infopäringule, 28.11.2024.

⁴⁰ Intervjuu Zalina Dablaga Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 04.10.2024.

⁴¹ Kultuuriministeerium, Vastus infopäringule, 28.11.2024.

⁴² Intervjuu Zalina Dablaga Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 04.10.2024.

taotlusvorm, mille põhjal ministeerium otsustab, millised organisatsioonid rahastust saavad. 2025. aasta taotlusvoor ei ole veel avatud.⁴³

Romade osalemine rakendamises on toimunud eelkõige Valgas tegutseva mentoriteenuse kaudu. Teenust osutavad üks roma kogukonna liige ja teine isik, kes on kogukonnaga tihedalt seotud. Mentorid juhivad ka Valga roma noortekeskust.⁴⁴

Rakendamisega seotud teavet jagatakse romade lõimumise nõukoja kaudu.⁴⁵

1.3.2. Romad NRSF-i rakendavates riigiasutustes

Riigiasutustes, mis vastutavad romasid käsitleva riikliku strateegilise raamistiku rakendamise eest, ei tööta ühtegi roma esindajat.

1.3.3. Romade osalus järelevalves ja hindamises

Romade lõimumise nõukojas on kolm roma kogukonna esindajat. Nõukoja koosolekutel antakse liikmetele ülevaade tegevustest, mis on ellu viidud lõimumisprogrammide raames.⁴⁶ Samas ei ole romade osalus nende tegevuste järelevalves või hindamises tagatud muude mehhanismide kaudu.

1.3.4. Riikliku roma platvormi panus raamistiku rakendamisse

Kultuuriministeerium kui riiklik roma kontaktpunkt lõi 2015. aastal romade lõimumise nõukoja. Nõukoja ülesanne on analüüsida romade lõimumisega seotud probleeme ning teha asjakohastele asutustele ettepanekuid nende lahendamiseks ja roma kogukonna lõimumise edendamiseks. Aastal 2024 oli nõukojas 11 liiget: kolm roma kogukonna esindajat, kolm kohalike omavalitsuste esindajat, neli ministeeriumide esindajat ja üks esindaja Integratsiooni Sihtasutusest.⁴⁷ Kultuuriministeeriumi hinnangul peaks nõukotta kuuluma ka Siseministeeriumi esindaja, kuna roma kogukonnas on kuritegevuse tase kõrge. Samuti peab ministeerium vajalikuks kohalike omavalitsuste rolli ja aktiivsuse tugevdamist.⁴⁸

Ministeeriumidelt saadud vastuste põhjal võib järeldada, et nõukoda on roma kogukonna kaasamise peamine platvorm arengukavade, programmide ja muude algatuste väljatöötamisel. Varasemad aruanded viitavad aga sellele, et nõukoja töö on olnud passiivne – 2023.⁴⁹ ja 2024.⁵⁰ aastal kogunes nõukoda vaid kahel korral aastas. Tavaliselt saadetakse enne koosolekut osalejatele päevakord, millele on võimalik vajadusel lisateemasid pakkuda. Koosolekul antakse osalejate poolt ülevaade nende tegevustest ning seejärel on võimalik küsimusi esitada. Pärast koosolekut jagatakse

⁴³ Kultuuriministeerium, *Toetuse taotlemise ja aruandluse vormid*. Kättesaadav: <https://kul.ee/asutus-uidised-ja-rahastamine/rahastamine/toetuse-taotlemise-ja-aruandluse-vormid>.

⁴⁴ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

⁴⁵ Kultuuriministeerium, Vastus infopäringule, 28.11.2024.

⁴⁶ Intervjuu Zalina Dabлага Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 22.01.2025.

⁴⁷ Kultuuriministeerium, *Romade lõimumise nõukoda*. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/kultuuriline-mitmekesisus-ja-loimumine/rahvusvahemused-ja-rahvuskaslased/romade-loimumise-noukoda>.

⁴⁸ Intervjuu Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõuniku Anne-Ly Reimaaga, 04.10.2024.

⁴⁹ Kultuuriministeerium, *Sidus ühiskond 2023. aasta tulemusaruanne*, p. 12. Kättesaadav: https://kul.ee/sites/default/files/documents/2024-06/2023.%20tulemusaruanne_TUV%20Sidus%20ühiskond.pdf.

⁵⁰ Intervjuu Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõuniku Anne-Ly Reimaaga, 04.10.2024.

koosoleku protokoll.⁵¹ Samuti väärrib märkimist, et koosoleku protokollid ei ole enam avalikult kättesaadavad Kultuuriministeeriumi veebilehel, nagu nad varem olid, mis vähendab nõukoja töö läbipaistvust.

⁵¹ Intervjuu Zalina Dablaga Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 22.01.2025.

2. TEMAATILINE ÜLEVAADE

2.1. Võitlus mustlasvaenu ja diskrimineerimise vastu

Nagu märgiti eelmises Roma Civil Monitori aruandes, on Eesti ühiskonnas mustlasvaenu ulatust käsitlevaid uuringuid läbi viidud väga vähe. Seni ei ole mustlasvaenu riiklikult käsitletud eraldiseisva probleemina, vaid seda käsitletakse üldise diskrimineerimisvastase võitluse kontekstis.⁵²

Võrdse kohtlemise seadus keelab muu hulgas diskrimineerimise etnilise kuuluvuse alusel.⁵³ Diskrimineerimisjuhtumeid on võimalik teatada soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinikule, õiguskantslerile ja töövaidluskomisjonile. Viimase kahe aasta jooksul ei ole õiguskantsler ega soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik saanud ühtegi kaebust, mis puudutaks romade diskrimineerimist.⁵⁴ Töövaidluskomisjoni 2022–2023. aasta otsustes ei ole roma päritolu mainitud seoses ebavõrdse kohtlemisega.⁵⁵

Roma mentorite ja Valga noortekeskuse vabatahtlike sõnul võivad negatiivsed stereotüübid mõjutada romade tajumist ühiskonnas. Siiski on neil keeruline tuua konkreetseid näiteid, kuna harva öeldakse otseselt, et näiteks inimest ei palgatud tema roma päritolu tõttu. Märgiti, et romad kogevad sageli olukordi, kus turvatöötajad neid kauplustes jälgivad.⁵⁶

Seda kinnitab ka 2024. aasta bakalaureusetöö romade sotsiaalsest kohanemisest Valga linnas, mille kohaselt olid kõik küsitletud romad kogenud diskrimineerimist. Seitsmest romast viis tundsid, et neid diskrimineeritakse väga sageli, eelkõige kauplustes. Samuti tundsid küsitletud romad diskrimineerimist töötusolukorras, töökohal või Töötukassas käies.⁵⁷

2.1.1. Strateegilise raamistiku tõhusus probleemide lahendamisel

Lõimumisprogrammides on mainitud tegevusi roma kogukonna suhtes levinud negatiivsete stereotüüpide hajutamiseks, mille hulka kuuluvad avaliku, era- ja kolmanda sektori organisatsioonide teadlikkuse tõstmine roma kogukonnast ning roma kultuuri ja ajaloo tutvustamine Eesti elanikele. Konkreetseid tegevusi ei ole nimetatud, kuid näiteks 2024. aastal rahastas Integratsiooni Sihtasutus roma tantsurühmi taotlusvooru kaudu, mille eesmärk on aidata kaasa rahvusvahemuste kultuuri tutvustamisele Eestis.⁵⁸

Lõimumisprogrammides ei ole diskrimineerimisega seotud indikaatoreid ning romade vastu suunatud diskrimineerimise kohta ei ole kogutud eraldi statistikat.⁵⁹

Euroopa Komisjoni hindamisaruanne liikmesriikide strateegiliste raamistike kohta toob esile, et kuigi lõimumisprogramm mainib, et romad puutuvad võrreldes teiste rahvustega palju sagedamini kokku

⁵² Roma Civil Monitor (2023), *Civil society monitoring report on the quality of the national strategic framework for Roma equality, inclusion, and participation in Estonia*. Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luksemburg.

⁵³ Riigi Teataja, *Võrdse kohtlemise seadus*, RT I 2008, 56, 315. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122102021011>.

⁵⁴ Õiguskantsler, Vastus infopäringule, 19.11.2024.

⁵⁵ Töövaidluskomisjon, *Töövaidluskomisjoni otsused*. Kättesaadav: <https://www.ti.ee/toovaidluste-lahendamine/toovaidluskomisjoni-otsused>

⁵⁶ Grupiintervjuu roma mentorite ja Valga noortekeskuse vabatahtlikega, 02.10.2024.

⁵⁷ Podiradt, K. (2024), *Romade sotsiaalne kohanemine Eesti kultuuriruumi Valga linna näitel*, Lõputöö, Tartu Ülikool, Pärnu Kolledž. Kättesaadav: <https://hdl.handle.net/10062/102967>.

⁵⁸ Integratsiooni Sihtasutus, *Taotlusvoor: „Rahvusvahemuste kultuuriseltside toetus 2024“*. Kättesaadav: <https://www.integratsioon.ee/taotlusvoor-rahvusvahemuste-kultuuriseltside-toetus-2024-0>

⁵⁹ Kultuuriministeerium, Vastus infopäringule, 28.11.2024.

sallimatusega, ei sisalda programm ühtegi meedet mustlasvaenu ja diskrimineerimise vastu võitlemiseks.⁶⁰

2.1.2. Probleemid väljaspool strateegilist raamistikku

Eesti vabaühendused ja rahvusvahelised organisatsioonid on aastaid juhtinud tähelepanu sellele, et karistusseadustiku praegused sätted vaenu õhutamise kohta ei kaitse vähemusi tõhusalt vaenukõne eest ning seadustikus puuduvad sätted vaenumotiiviga kuritegude kohta.⁶¹ 2023. aasta juunis algatas valitsus karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduseelnõu (vaenu õhutamine ja vaenumotiiviga kuriteod), kuid pärast elnõu esimest lugemist 27. septembril 2023 ei ole toimunud edasisi arenguid.⁶² Tulenevalt puudulikust regulatsioonist vaenukõne ja vaenukuritegude osas ei ole võimalik koguda täpseid statistilisi andmeid ega tagada romadele tõhusat kaitset vaenukõne ja vaenukuritegude eest.

2.2. Haridus

Roma laste vähene osalemine lasteaiahariduses on jätkuvalt probleem, Haridus- ja Teadusministeeriumi hinnangul võivad takistuseks olla kultuurilised normid.⁶³ Kuigi riiklikul tasandil ei ole märgitud arengut, on edusamme täheldatud kohalikul tasandil Valgas, kus tegutsevad roma mentorid.⁶⁴

2024. aastal alanud üleminek eestikeelsele haridusele võib haridussüsteemis kaasa tuua uusi väljakutseid. Alates 1. septembrist 2024 toimub õppetöö lasteaedades ning 1. ja 4. klassis eesti keeles.⁶⁵ See muudatus võib tähendada lisatöö vajadust roma lastele, kellest paljud õppisid varem venekeelsetes koolides.⁶⁶

Kooli poolelijätmine keskhariiduses on roma noorte seas jätkuvalt probleemiks. Hoolimata lühiajalisest edasiminekest kuni 2021. aastani on pärast seda vähenenud vähemalt kesk-, kutse- või kõrghariidusega 15-aastaste ja vanemate romade osakaal, jäädes alla lõimumisprogrammides seatud eesmärke.⁶⁷ Samuti on see indikaator 2028. aasta eesmärk lõimumisprogrammis allapoole korrigeeritud, mis osutab püsivatele väljakutsetele.⁶⁸

⁶⁰ Euroopa Komisjon, *Assessment report of the Member States' national Roma strategic frameworks*, Brüssel, 09.01.2023. Kättesaadav: https://commission.europa.eu/document/download/ae267c29-718a-4062-be3f-76226b124979_en?filename=1_3_50157_swd_fiches_roma_strat_pt1_en.pdf

⁶¹ Grossthal, K. (2024) Inimõigused Eestis 2024: Diskrimineerimise keeld, Eesti Inimõiguste Keskus. Kättesaadav: <https://humanrights.ee/materjalid/inimoiused-eestis-2024/diskrimineerimise-keeld>.

⁶² Riigikogu, *Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seadus (vaenu õhutamise ja vaenumotiiviga kuriteod)* 232 SE. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/da6b6990-df0b-460d-aa87-447d656e184f/karistusseadustiku-kriminaalmenetluse-seadustiku-ja-vaarteomenetluse-seadustiku-muutmise-seadus-vaenu-ohutamise-ja-vaenumotiiviga-kuriteod>

⁶³ Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

⁶⁴ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

⁶⁵ Haridus- ja Teadusministeerium, *Eestikeelsele haridusele üleminek*. Kättesaadav: <https://www.hm.ee/uleminek>.

⁶⁶ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

⁶⁷ Statistikaamet, Vastus infopäringule, 10.01.2025.

⁶⁸ Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumis, sh kohanemisprogrammi 2025-2028 projekt esitamiseks*, p. 11, 01.10.2024. Kättesaadav: <https://fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Lõimumisprogramm%202025-2028.pdf>.

2.2.1. Strateegilise raamistiku tõhusus probleemide lahendamisel

Romade haridusalase tegelikkuse ja lõimumisprogrammides kirjeldatud meetmete vahel on lahknevus. Kuigi programmid tunnistavad haridust kui probleemi ning sisaldavad haridusalast indikaatorit, puuduvad konkreetset tegevused olukorra parandamiseks. Meetmete osas on programmis nimetatud roma kogukonna kohta teadlikkuse tõstmist, mentoriteenuse arendamist sotsiaalmajanduslikult haavatavatele romadele, roma kodanikuühiskonna organisatsioonide võimekuse tõstmist ning roma kultuuri ja ajaloo tutvustamist.

Samas võib mentoriteenust pidada haridust toetavaks meetmeks, kuna mentorid seavad oma töös prioriteediks hariduse. Alates teenuse loomisest 2020. aastal Valgas on mentorid roma kogukonnas haridusalaseid väljakutseid leevendanud. Riigiasutused⁶⁹, mentorid⁷⁰ ja statistika⁷¹ on tunnustanud mentoriteenuse mõju lasteaias käimisel, perede ja koolide vahelise suhtluse parandamisel ning parema lõimumise saavutamisel haridussüsteemis. Vaatamata sellele, et lõimumisprogrammides⁷² on mentoriteenuse laiendamine nimetatud arenguvajadusena, on selle laienemine teistes linnadesse olnud keeruline. Haridusalaste probleemide lahendamiseks on vajalik koostöö riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste vahel, kuid Kultuuriministeeriumi hinnangul esineb raskusi kohaliku tasandi vähese lõimumistegevustes osalemise tõttu.⁷³

Kuigi lõimumisprogrammides ei ole kirjeldatud meetmeid roma õpilaste toetamiseks eestikeelsele haridusele üleminekul, toimuvad Valga roma noortekeskuses kord nädalas eesti keele tunnid roma noortele. Haridus- ja Teadusministeerium ning Valga vald rõhutavad, et Eesti koolisüsteem põhineb kaasava hariduse põhimõtetel; seetõttu ei pakuta roma lastele eraldi täiendavaid teenuseid.⁷⁴ Ka Valga Priimetsa Kool kinnitas, et kõik õpilased saavad võrdset tuge kehtiva tugisüsteemi raames.⁷⁵

Uuringute ja mõjuhindangute puudumine takistab tõhusate meetmete arendamist ja hindamist. Viimane uuring roma noorte hariduse kohta viidi läbi 2014. aastal. Hindamist raskendab ka aruandluse puudulikkus, kuna Valga mentorite aruanded Integratsiooni Sihtasutusele on lühikesed ja analüüsita.⁷⁶

2.2.2. Probleemid väljaspool strateegilist raamistikku

Muid olulisi probleeme hariduse valdkonnas ei tuvastatud. Andmete puudumise tõttu ei ole võimalik hinnata, kui levinud on hariduses diskrimineerimine ja mustlasvaen.

⁶⁹ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

⁷⁰ Grupiintervjuu roma mentorite ja Valga noortekeskuse vabatahtlikega, 02.10.2024.

⁷¹ Integratsiooni Sihtasutus, Vastus infopäringule, 20.11.2024.

⁷² Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumis, sh kohanemisprogrammi 2025-2028 projekt esitamiseks*, 01.10.2024. Kättesaadav: <https://fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Lõimumisprogramm%202025-2028.pdf>.

⁷³ Intervjuu Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõuniku Anne-Ly Reimaaga, 04.10.2024.

⁷⁴ Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024; Valga Vallavalitsus, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

⁷⁵ Valga Priimetsa Kool, Vastus infopäringule, 20.01.2025.

⁷⁶ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

2.3. Tööhõive

Eelmine Roma Civil Monitori aruanne tõi esile romade kõrge töötuse määra ja tööturuteenuste puudumise, mis oleksid suunatud spetsiaalselt romadele.⁷⁷

Arengukava Sidus Eesti 2030 märgib, et romade olukord tööturul on keeruline.⁷⁸ Lõimumisprogrammides on kirjas, et madala haridustaseme tõttu on romade tööhõive määr madal. Romade tööhõive määr vanuserühmas 15–74 on üks programmis kasutatavatest indikaatoritest.⁷⁹

2.3.1. Strateegilise raamistiku tõhusus probleemide lahendamisel

Asjakohase meetmena näevad lõimumisprogrammid ette mentoriteenuse pakkumist kohalikes omavalitsustes sotsiaalmajanduslikult haavatavas olukorras olevatele romadele.⁸⁰ Viimane lõimumisprogrammide tulemusaruanne, mis kajastab 2023. aastat, toob välja, et kümnele noorele romale leiti suvetöö mentoriteenuse abil.⁸¹ Samas on Valgas tegutsevate mentorite peamine prioriteet roma laste ja noorte hariduse toetamine ning töö leidmisele suunatud abi ei ole teenuse kirjelduse all eraldi välja toodud.⁸²

Laiemas plaanis on keeruline hinnata mentoriteenuse tõhusust romade kõrge töötuse probleemi lahendamisel. Nelja viimase lõimumisprogrammi tööhõiveandmed pärinevad aastatest 2019 ja 2022; mentoriteenus loodi juunis 2020. Lõimumisprogrammis aastateks 2022–2025 esitatud andmete kohaselt oli romade (vanuses 15–74) tööhõive määr 2019. aastal 21% ning 2025. aasta sihttasemeks seati 24%. Samas näitasid kahe viimase programmi andmed, et 2022. aastaks oli tööhõive määr langenud 19,3%-ni ning programmiperioodil 2025–2028 korrigeeriti eesmärgiks 21% saavutamine 2028. aastaks.⁸³ Statistikaameti andmetel on romade tööhõive määr viimastel aastatel veelgi langenud – seisuga 1. jaanuar 2024 oli see 17,1%.⁸⁴

2.3.2. Probleemid väljaspool strateegilist raamistikku

Muid olulisi probleeme tööhõive valdkonnas ei tuvastatud.

2.4. Tervishoid

Eelmise Roma Civil Monitori aruande kohaselt võib intervjuust roma kogukonna esindajatega järeldada, et paljudel romadel puudub ravikindlustus. Intervjuus selgitasid romade esindajad, et ravikindlustuse puudumise põhjuseks on kõrge töötuse määr ja soovimatus end Töötukassas

⁷⁷ Roma Civil Monitor (2023), *Civil society monitoring report on the quality of the national strategic framework for Roma equality, inclusion, and participation in Estonia*. Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luksemburg.

⁷⁸ Sidusa Eesti arengukava 2021–2030. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/siduseesti2030>.

⁷⁹ Kultuuriministeerium, *Lõimumisprogrammid 2022–2025, 2023–2026, 2024–2027*. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/asutus-uudised-ja-rahastamine/kultuuriministeerium/strateegilised-alusdokumendid>; Kultuuriministeerium, *Lõimumis-, sh kohanemisprogrammi 2025–2028 projekt esitamiseks 01.10.2024*. Kättesaadav: <https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Lõimumisprogramm%202025-2028.pdf>.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Kultuuriministeerium, *Sidus ühiskond 2023. aasta tulemusaruanne*. Kättesaadav: https://kul.ee/sites/default/files/documents/2024-06/2023.%20tulemusaruanne_TUV%20Sidus%20ühiskond.pdf.

⁸² Integratsiooni Sihtasutus, *Töö roma kogukonnaga*. Kättesaadav: <https://www.integratsioon.ee/too-roma-kogukonnaga>.

⁸³ Kultuuriministeerium, *Lõimumisprogrammid 2022–2025, 2023–2026, 2024–2027*. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/asutus-uudised-ja-rahastamine/kultuuriministeerium/strateegilised-alusdokumendid>; Kultuuriministeerium, *Lõimumis-, sh kohanemisprogrammi 2025–2028 projekt esitamiseks 01.10.2024*. Kättesaadav: <https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Lõimumisprogramm%202025-2028.pdf>.

⁸⁴ Statistikaamet, Vastus infopäringule, 22.01.2025.

töötuna arvele võtta, kuigi kõik registreeritud töötud on ravikindlustusega kaetud. Seda soovimatust saab selgitada bürokraatia või diskrimineerimise kartusega. Samuti mainisid intervjuueeritud romad, et nad on kuulnud perearstide diskrimineerivatest hoiakutest; siiski on ilma ulatuslikuma uuringuta võimatu hinnata, kuivõrd süstemaatiline see on.⁸⁵

Romade ravikindlustuse või romade vastase diskrimineerimise kohta tervishoius andmeid ei koguta. Tervisekassa kogutud andmed ei sisalda kindlustatud isikute etnilist kuuluvust.⁸⁶

Roma mentorite ja Valga noortekeskuse vabatahtlike hinnangul ei peeta ligipääsu tervishoiule probleemiks.⁸⁷

2.4.1. Strateegilise raamistiku tõhusus probleemide lahendamisel

Arengukava Sidus Eesti 2030 ega lõimumisprogrammid ei sisalda tervishoiualaseid meetmeid ega teavet.

2.4.2. Probleemid väljaspool strateegilist raamistikku

Muid olulisi probleeme tervishoiuvaldkonnas ei tuvastatud.

⁸⁵ Roma Civil Monitor (2023), *Civil society monitoring report on the quality of the national strategic framework for Roma equality, inclusion, and participation in Estonia*. Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luksemburg.

⁸⁶ Tervisekassa, Vastus infopäringule, 05.12.2024.

⁸⁷ Grupiintervjuu roma mentorite ja Valga noortekeskuse vabatahtlikega, 02.10.2024.

3. ROMASID MÕJUTAVAD PÕHIPROBLEEMID

3.1. Haridus

Lõimumisprogrammi väljatöötamise ja rakendamise eest vastutav Kultuuriministeerium peab haridust üheks peamiseks väljakutseks romade lõimumisel. Ministeeriumi esindaja sõnul sõltub romade tööhõive määra tõus haridusest.⁸⁸ Hariduse olulisust rõhutavad ka teised riigiasutused, tuues esile, et areng algab haridusest.⁸⁹ Seda kinnitab ka 2024. aasta lõputöö romade kogukonna sotsiaalsest kohanemisest Valga linnas, kus neli kuuest intervjuueeritud sotsiaaltöötajast leidsid, et romade madala tööhõive peamiseks põhjuseks on haridustase.⁹⁰ Euroopa Romade Foorumi Eestis juhataja usub samuti, et ilma hariduseta on tulevikus keeruline leida kogukonnast inimesi, kes seisaksid romade õiguste eest.⁹¹ Seega on hariduse omandamine oluline samm edaspidiseks toimetulekuks, nii tööelus kui ka ühiskondlikus debatis osalemisel.

Ei ole võimalik kindlaks teha, kui palju roma päritolu lapsi on hetkel haridussüsteemis, sest Eesti Hariduse Infosüsteemis (EHIS) on romana registreeritud ainult need lapsed, kelle emakeeleks on märgitud roma keel, juhul kui vanemad on otsustanud selle nii registreerida.⁹² Tervikliku andmestiku puudumine raskendab probleemide lahendamist, näiteks koolikohustuse täitmine, millega võib Valga Vallavalitsuse ja Valga Priimetsa Kooli hinnangul roma noorte seas probleeme olla.⁹³ Kuigi kooli pooleli jätmise määr enne põhihariduse lõpetamist ei ole teada, võib koolikohustuse mittetäitmine mõjutada võimalust jätkata haridusteed keskkariduses.

Eelmine Roma Civil Monitori aruanne on esile tõstnud kooli poolelijätmist keskkariduse tasemel kui püsivat probleemi. Statistika näitab, et probleem on jätkunud ning paranemist ei ole toimunud. Näiteks oli 2019. aastal 15-aastaste ja vanemate romade seas kesk-, kutse- või kõrgharidusega isikute osakaal 25,6%.⁹⁴ 2021. aastaks tõusis see veidi 27%-ni, eesmärgiga jõuda 30%-ni.⁹⁵ Siiski langes näitaja 2022. aastal järsult 24%-ni⁹⁶ ning aastatel 2023 ja 2024 püsis see umbes 23% juures⁹⁷.

⁸⁸ Intervjuu Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõuniku Anne-Ly Reimaaga, 04.10.2024.

⁸⁹ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

⁹⁰ Podiradt, K. (2024), *Romade sotsiaalne kohanemine Eesti kultuuriruumi Valga linna näitel*, Lõputöö, Tartu Ülikool, Pärnu Kolledž. Kättesaadav: <https://hdl.handle.net/10062/102967>.

⁹¹ Intervjuu Zalina Dabloga Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 22.01.2025.

⁹² Roma Civil Monitor (2023), *Civil society monitoring report on the quality of the national strategic framework for Roma equality, inclusion, and participation in Estonia*. Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luksemburg.

⁹³ Valga Vallavalitsus, Vastus infopäringule, 18.12.2024; Valga Priimetsa Kool, vastus infopäringule, 20.01.2025.

⁹⁴ Kultuuriministeerium, *Lõimumis-, sh kohanemisprogramm 2022 - 2025*, p 12. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2022-02/Lõimumis_kohanemisprogramm_2022_2025_kinnitamiseks.pdf.

⁹⁵ Kultuuriministeerium, *Lõimumis-, sh kohanemisprogramm 2023 - 2026*, p 11. Kättesaadav: <https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/2022-10/Lõimumisprogramm%202023-2026.pdf>

⁹⁶ Kultuuriministeerium, *Lõimumis-, sh kohanemisprogramm 2024 - 2027*, p 9. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2024-02/Lõimumisprogramm_2024_2027.pdf.

⁹⁷ Statistikaamet, Vastus infopäringule, 10.01.2025.

Lisaks on eesmärki toodud allapoole – 2028. aasta eesmärk on nüüd seatud 28% peale.⁹⁸ Andmeid ei koguta sooliselt ega muul moel eristatuna. Languse täpseid põhjuseid 2022. aastal ei ole põhjalikult analüüsitud, kuid see võib kajastada COVID-19 pandeemia järelmõjusid haridussüsteemile.⁹⁹ Seevastu on kogu elanikkonna seas kesk-, kutse- või kõrgharidusega 15-aastaste ja vanemate isikute osakaal kasvanud 76%-lt 2019. aastal 79%-ni 2023. aastaks, mis rõhutab jätkuvat hariduslõhet romade ja laiema elanikkonna vahel.¹⁰⁰

Kuigi puuduvad kättesaadavad andmed selle kohta, kui palju roma lapsi käib või on käinud lasteaias, tunnistavad nii riigiasutused kui ka roma kogukonna esindajad, et roma laste vähene osalemine lasteaiahariduses on probleem.¹⁰¹ Haridus- ja Teadusministeerium seostab seda traditsiooniliste uskumustega, mille kohaselt on laste kasvatamine koolieelses eas pere ülesanne, samuti vähese teadlikkusega lasteaiahariduse eelistest.¹⁰² Seevastu üks roma kogukonna liige tõi esile praktilised takistused, näiteks et lasteaiad ei luba lapsi tuua pärast kella 10 hommikul. Sama isik märkis, et lasteaiad ei tule sageli toime kultuuriliste erinevustega ega oska neid teistele selgitada.¹⁰³ See erinevus peegeldab vaadete lahknevust – ministeerium keskendub kogukonna hoiakutele, samas kui kogukond juhib tähelepanu korralduslikele tõketele. Lapse lasteaeda panek ei ole kohustuslik ning tegemist on tasuta teenusega. Lasteaiatasud jäävad vahemikku 26 eurot kuus Valgas kuni 100 euron Tallinnas. Üks kogukonna liige märkis, et suuremates linnades ei pruugi rahalised kohustused olla suur probleem, kuid väiksemates kogukondades võivad isegi väikesed tasud saada takistuseks.¹⁰⁴ Kuigi romade vaesustaseme kohta andmed puuduvad, märgivad lõimumisprogrammid, et romade madal haridustase viib madala tööhõive ning toimetulekuraskusteni.¹⁰⁵

Alates 2024. aastast on Eesti liikunud üle eestikeelsele haridusele, mis tekitab uusi väljakutseid, kuna paljude romade jaoks on vene keel esimene võõrkeel ja eesti keel teine. Üks intervjuueeritud roma kogukonna liige märkis, et üleminek eestikeelsele õppele on roma laste jaoks eriti keeruline, kuna nende esimene võõrkeel on tavaliselt vene keel, mida nad valdavad palju paremini.¹⁰⁶ Valgas võib olukord olla eriti keeruline, kuna paljud roma pered on saabunud Lätist ja räägivad peamiselt vene keelt. Lisaks käib enamik sealsetest roma lastest endises venekeelses Priimetsa Koolis – seal on registreeritud 64 roma õpilast, samas kui ainult kuus roma last õpib Valga eestikeelses põhikoolis.¹⁰⁷ Üks intervjuueeritud integratsiooni ekspert märkis, et kuigi Valga Priimetsa Kool on

⁹⁸ Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumis, sh kohanemisprogrammi 2025-2028 projekt esitamiseks*, p. 11, 01.10.2024. Kättesaadav: <https://fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Lõimumisprogramm%202025-2028.pdf>

⁹⁹ Kultuuriministeerium, Vastus infopäringule, 13.01.2025.

¹⁰⁰ Statistikaamet, Vastus infopäringule, 16.02.2025.

¹⁰¹ Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024; Intervjuu Zalina Dablaga Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 04.10.2024.

¹⁰² Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

¹⁰³ Intervjuu Zalina Dablaga Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 04.10.2024.

¹⁰⁴ Intervjuu Zalina Dablaga Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 22.01.2025.

¹⁰⁵ Kultuuriministeerium, *Lõimumisprogrammid 2022-2025, 2023-2026, 2024-2027*. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/asutus-uudised-ja-rahastamine/kultuuriministeerium/strateegilised-alusdokumendid>; Kultuuriministeerium, *Lõimumis-, sh kohanemisprogrammi 2025-2028 projekt esitamiseks* 01.10.2024. Kättesaadav: <https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Lõimumisprogramm%202025-2028.pdf>.

¹⁰⁶ Intervjuu Zalina Dablaga Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 04.10.2024.

¹⁰⁷ Integratsiooni Sihtasutus, Vastus infopäringule, 20.11.2024.

olnud keelekümbuskool, võib see seista silmitsi jõudluspiirangutega.¹⁰⁸ Haridus- ja Teadusministeerium tunnistas samuti, et paljud roma lapsed ei räägi kodus eesti keelt, mis teeb keele õppimise keerulisemaks, eriti kui peres puudub tugi keeleõppeks.¹⁰⁹

Juhtumikirjeldus: Noorsoo- ja haridustöötajate võimekuse tõstmine

Projekti *Rääkimata lood: roma noored noorsootöös ja hariduses* viis aastatel 2022–2023 ellu MTÜ Rahvusvaheline Maja koostöös partneritega Lätist, Leedust ja Soomest. Projekti eesmärk oli tugevdada Balti riikide noorsoo- ja haridustöötajate võimekust toetada roma lapsi ja noori ning pakkuda roma peredele võimalust jagada oma kogemusi haridussüsteemi ja noorsootöö valdkonnas.¹¹⁰ Projekti käigus loodi materjale spetsialistidele, pakkudes juhiseid roma perede kaasamiseks, kultuuri säilitamiseks, ootuste juhtimiseks ja eelarvamuste ületamiseks. Samuti loodi videod, milles roma kogukonna liikmed jagavad oma haridusteed, et inspireerida ja julgustada kogukonda.¹¹¹ Tegemist oli esimese märkimisväärse algatusega, mille viisid läbi vabaühendused ilma riigi osaluseta, pakkudes eeskuju tõhusast koostööst.

3.1.1. Strateegilise raamistiku tõhusus probleemi lahendamisel

Arengukava Sidus Eesti 2030 eesmärgi toetab lõimumisprogramm¹¹², mida Kultuuriministeerium uuendab igal aastal. Kõigis programmides on mentoriteenus Valgas olnud ainuke konkreetne meede romade haridusliku olukorra parandamiseks.

2020. aastal Valgas loodud mentoriteenuse raames töötab mentor ja abimentor, kes on roma kogukonnast. Mentorid on töötanud kokku töökoormusega, mis võrdub 1,5 täiskohaga. Üks mentoriteenuse peamisi eesmärgi on roma laste haridustee toetamine.¹¹³ See hõlmab lasteaias olulisuse selgitamist roma kogukonnale ja perede abistamist lasteaiakoha registreerimise protsessis.¹¹⁴ Mentorid¹¹⁵ ja riigiasutused¹¹⁶ on täheldanud, et viimastel aastatel on mentorlustöö kaasa aidanud lasteaias käimise kasvule. Näiteks kui 2022. aastal käis lasteaias kaheksa last, siis pärast seda on lisandunud neli last.¹¹⁷ Mentorid toimivad ka sillana koolide ja roma kogukonna vahel, aidates lahendada arusaamatusi ja parandades suhtlust koolide ja vanemate vahel.¹¹⁸ Riigiasutused

¹⁰⁸ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

¹⁰⁹ Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

¹¹⁰ Erasmus+ ja Euroopa Solidaarsuskorpuse agentuur, *Projektid*. Kättesaadav: https://kaart.noored.ee/projektid/arc_9290/.

¹¹¹ Tartu Rahvusvaheline Maja, *Kuidas perega hea kontakt leida?* Kättesaadav: <https://edu.internationalhouse.ee/romakogemused>.

¹¹² Kultuuriministeerium, *Strateegilised alusdokumendid*. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/asutus-uudised-ja-rahastamine/kultuuriministeerium/strateegilised-alusdokumendid>.

¹¹³ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ Grupiintervjuu roma mentorite ja Valga noortekeskuse vabatahtlikega, 02.10.2024.

¹¹⁶ Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ Grupiintervjuu roma mentorite ja Valga noortekeskuse vabatahtlikega, 02.10.2024.

tunnustavad mentoriteenuse rolli romade haridussüsteemi lõimumisel ning perede ja koolide koostöö toetamisel.¹¹⁹

Teenuse laiendamine teistesse linnadesse on aga endiselt probleem ning piirab meetme rakendamist. Vajadust teenuse laiendamiseks on esile tõstetud arenguvajadusena kahes viimases lõimumisprogrammis¹²⁰ ning Kultuuriministeerium on rõhutanud teenuse laiendamise tähtsust eelkõige Tartusse ja Ida-Virumaale, kui leitaks selle jaoks vajalikke ressursse.¹²¹ Haridus- ja Teadusministeerium on märkinud, et roma lastele oleks kasu spetsiaalsest tugiisikust, kes jälgiks ja aitaks roma lapsi haridussüsteemis.¹²² Kuigi vajaduses teenuse järele ollakse üksmeelel, on peamine takistus eelarvepiirangud.

Haridusalaste probleemide lahendamiseks on vaja ka tihedamat koostööd riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste vahel. Näiteks märkis Kultuuriministeeriumi esindaja, et ministeerium ei saa seda küsimust üksi lahendada ning vajab kohalike omavalitsuste tuge. Koostöö omavalitsustega on olnud keeruline, kuna kohaliku omavalitsuse korralduse seadus ei sätesta selgesõnaliselt kohustust panustada lõimumistegevustesse.¹²³ Haridus- ja Teadusministeerium leidis samuti, et kohalikud omavalitsused peaksid võtma suurema rolli koolikohustuse täitmise parandamisel ning ennetustegevust saaks tugevdada koolide ja omavalitsuste parema koostöö abil.¹²⁴

2023. aastal avati Valgas roma noortekeskus, mida koordineerib Integratsiooni Sihtasutus, mille tegevust juhivad mentorid ning mida rahastavad Kultuuriministeerium ja Haridus- ja Teadusministeerium. Kuigi esialgne plaan oli rajada kogukonnakeskus, on sellest aja jooksul kujunenud noortekeskus. Roma kodanikuühiskonna esindaja hinnangul ei täida keskus täielikult oma algset eesmärki – see ei ole kujunenud paigaks, kus eri vanuses inimesed saaksid üksteist võimestada ja tuge otsida, vaid pigem ruumiks roma noorte jaoks.¹²⁵ Sama kinnitas ka Integratsiooni Sihtasutuse esindaja, selgitades, et algidee keskendus rohkem probleemse sihtrühma toetamisele, kuid kontseptsiooni arenedes otsustati keskenduda noortele.¹²⁶

Lisaks vaba aja tegevustele pakub keskus noortele võimalusi osaleda tantsutrennis, laulutundides ja hääletreeningus oma kultuuripärandi säilitamiseks. Samuti toimuvad kord nädalas eesti keele tunnid, mis pakuvad keeleõppe tuge, mida muidu konkreetsetl romadele üle riigi ei pakuta. 2024. aasta sügise seisuga on kasvanud koolieelses vanuses laste osalemine eesti keele tundides seoses lasteaedade üleminekuga eestikeelsele õppele; osalejate arv on kasvanud 18-lt 24-le võrreldes

¹¹⁹ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

¹²⁰ Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumis, sh kohanemisprogrammi 2025-2028 projekt esitamiseks*, p. 11, 01.10.2024. Kättesaadav: <https://fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Lõimumisprogramm%202025-2028.pdf>

¹²¹ Intervjuu Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõuniku Anne-Ly Reimaaga, 04.10.2024.

¹²² Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

¹²³ Intervjuu Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõuniku Anne-Ly Reimaaga, 04.10.2024.

¹²⁴ Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

¹²⁵ Intervjuu Zalina Dabлага Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 22.01.2025.

¹²⁶ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

2023. aastaga.¹²⁷ Roma mentorite hinnangul on eesti keele oskus keskuse töö tulemusel paranenud.¹²⁸

Valgas pakutavaid iganädalasi eesti keele tunde roma noortele võib pidada ainsaks täiendavaks meetmeks, mis võib toetada üleminekut eestikeelsele haridusele. Haridus- ja Teadusministeeriumi sõnul saavad kõik muu kodukeelega õpilased tuge ühtse lähenemisviisi alusel, mis hõlmab individuaalset tuge, keeleõpet ja kaasava hariduse põhimõtteid.¹²⁹ Valga vald järgib samu põhimõtteid ega paku eraldi teenuseid konkreetselt roma lastele.¹³⁰ Samamoodi märkis Valga Priimetsa Kool, et ükski rahvusgrupp ei vaja erikohtlemist, kuna kõiki õpilasi koheldakse võrdselt.¹³¹

Oluline on märkida, et puuduvad uuringud ja tegevuste mõjuhinnangud, mis takistab tõhusate meetmete arendamist ning olemasolevate hindamist. Viimane roma noorte hariduskogemuste uuring viidi läbi 2014. aastal. Olemasolevate tegevuste mõju hindamine on keeruline ka seetõttu, et puuduvad tõhusad aruandlusvahendid – näiteks on mentorite igakuised aruanded Integratsiooni Sihtasutusele sisult lühikesed ja analüüsita. Kvantitatiivseid andmeid, nagu osalejate arv ja tegevuste sagedus, kogutakse ja esitatakse vaid kord aastas.¹³² Ressursside tõhusamaks kasutamiseks oleks vaja põhjalikumalt hindamist ja selgemalt määratletud eesmärgi.

3.1.2. Sünergia teiste tegevustega

Eestis on plaanis rakendada muudatusi koolikohustuse nõuetes alates 2025. aasta septembrist. Praegu on Eestis alaealistel koolikohustus kuni 17. eluaastani või kuni põhihariduse omandamiseni. Alates 2025. aastast peavad aga üheksandasse klassi astuvad õpilased jätkama haridusteed kuni 18. eluaastani, välja arvatud juhul, kui nad omandavad varem keskhariduse või kutsehariduse.¹³³ Selle muudatuse mõju roma noortele ei ole veel teada, kuid see võib potentsiaalselt pikendada nende haridusteed ja aidata kaasa indikaatori „kesk-, kutse- või kõrgharidusega 15aastaste ja vanemate romade osakaal“ tõstmisele.

Alates 1. septembrist 2024 kehtib uus Vabariigi Valitsuse määrus, mis sätestab keele- ja kultuuriõppe korraldamise üldhariduskoolides. Näiteks võimaldatakse emakeele õpetamist B-võõrkeele asemel, kui see on õpilaste jaoks asjakohane. Lisaks sätestab põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, et kui vähemalt kümne sama emakeelega õpilase vanemad esitamavad taotluse, on kool kohustatud korraldama keele- ja kultuuriõpet vähemalt kahe õppetunni ulatuses nädalas.¹³⁴ Kuna teadaolevalt ükski roma õpilastega kool seda võimalust kasutanud ei ole, on ebaselge, kas see tooks romade kogukonnale praktilist kasu, eriti arvestades haridusmaterjalide puudust. Siiski, kui sellised materjalid töötataks välja ja romade seas suurendataks teadlikkust sellest võimalusest, võiks see toetada roma kultuuri säilimist.

Muud hariduslikud algatused, mis ei ole spetsiaalselt suunatud romadele, kuid võivad neid siiski toetada, hõlmavad Haridus- ja Noorteameti Rajaleidja võrgustikku. Rajaleidja pakub tasuta haridusnõustamist lapsevanematele, õpetajatele ja tugispetsialistidele, tuvastab lapse õppimise või

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Grupiintervjuu roma mentorite ja Valga noortekeskuse vabatahtlikega, 02.10.2024.

¹²⁹ Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

¹³⁰ Valga Vallavalitsus, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

¹³¹ Valga Priimetsa Kool, Vastus infopäringule, 20.01.2025.

¹³² Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.

¹³³ Haridus- ja Teadusministeerium, *Õppimiskohustus*. Kättesaadav: <https://www.hm.ee/uldharidus-ja-noored/alus-pohi-ja-keskharidus/oppimiskohustus>

¹³⁴ Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

käitumisega seotud probleemid, mis takistavad tema edukat haridusteed, ning annab juhiseid laste arengu toetamiseks, õpetamismeetodite kohandamiseks ja vajalike tugiteenuste kasutamiseks.¹³⁵

Lisaks viib Haridus- ja Noorteamet aastatel 2023–2029 ellu programmi noorte toetamiseks, kes ei õpi, ei tööta ega osale koolitusel (NEET-noored). Algatus keskendub noorsootööle, sealhulgas noortekeskustele ja -organisatsioonidele, ning toetab mobiilset noorsootööd piirkondades, kus NEET-noorte arv on suurem, et tagada noorsootöö võimaluste, sealhulgas vabatahtliku tegevuse kättesaadavus. Põhiharidusega või madalama haridustasemega noorte puhul on fookuses nende haridustee jätkamise toetamine.¹³⁶ Arvestades roma noorte madalat keskhariduse omandamise taset, võiks see programm pakkuda neile võimalusi haridus- ja koolitustee jätkamiseks. Ilma kohandatud teavitustegevuseta jääb aga ebaselgeks, mil määral roma noored nendest algatustest kasu saavad.

3.1.3. Romade kaasamine

Roma esindajad on kaasatud peamiselt Kultuuriministeeriumi kokku kutsutud romade lõimumise nõukoja kaudu. Nõukotta kuuluvad kaks Euroopa Romade Foorumi Eestis esindajat Tallinnast ja üks esindaja MTÜ-st Shukar Roma, mis asutati Valgas 2024. aastal.¹³⁷ Nõukojale tutvustatakse tulevasi tegevusi ning selle liikmetel on võimalus algatada teemasid ja esitada küsimusi.¹³⁸ Viimastel aastatel on nõukoda kogunenud kaks korda aastas.

Romade kaasamine tegevuste rakendamisel on toimunud eelkõige Valgas pakutava mentoriteenuse kaudu, mida osutab üks roma kogukonna liige ja teine kogukonnaga tihedalt seotud isik. Integratsiooni Sihtasutuse sõnul on mõlemale antud tööks vabadus seada prioriteete ja korraldada oma aega.¹³⁹ 2023. aastal Integratsiooni Sihtasutuse poolt asutatud Valga roma noortekeskust juhivad samuti mentorid.

Romasid ei kaasata üldiselt tegevuste hindamisse; neilt ei küsita tagasisidet selle kohta, kui edukad lõpetatud tegevused olid.¹⁴⁰ Et romasid paremini strateegilisse otsustusprotsessi kaasata, mitte ainult ürituste ja tegevuste korraldamisse, tuleks suurendada nende võimekust MTÜ-de tegevuse strateegilises planeerimises ning võimestada roma organisatsioone. See on eriti oluline, kuna Euroopa Romade Foorumi Eestis juhataja on toonitanud läbipõlemisohu kasvu ja uute aktivistide nappust, kes astuksid üles romade õiguste eest seismisel viimase kümnendi jooksul.¹⁴¹

¹³⁵ Rajaleidja. Kättesaadav: <https://rajaleidja.ee>.

¹³⁶ Haridus- ja Noorteamet, *Programm noortele, kes ei õpi ega tööta*. Kättesaadav: <https://harno.ee/stipendiumid-ja-toetused/noortevaldkonna-toetused/programm-mittetootavatele-ja-oppivatele-noortele>.

¹³⁷ Kultuuriministeerium, *Romade lõimumise nõukoda*. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/kultuuriline-mitmekesisus-ja-loimumine/rahvusvahemused-ja-rahvuskaslased/romade-loimumise-noukoda>.

¹³⁸ Intervjuu Zalina Dabлага Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 22.01.2025.

¹³⁹ Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Häršinguga, 04.10.2024.

¹⁴⁰ Intervjuu Zalina Dabлага Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 22.01.2025.

¹⁴¹ Intervjuu Zalina Dabлага Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 22.01.2025.

JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Romade lõimumispoliitikate rakendamine Eestis on endiselt piiratud, kuna riigil puudub romade kaasamiseks eraldi riiklik strateegiline raamistik (NRSF). Selle asemel käsitletakse romadega seotud teemasid laiemas Sidusa Eesti 2021–2030 arengukavas ja igal aastal uuendatavates lõimumisprogrammides. Kuigi need programmid tunnistavad sotsiaal-majanduslikke väljakutseid, millega romad silmitsi seisavad, puuduvad neil selged, mõõdetavad eesmärgid ja sihipärased meetmed, mis tagaksid sisulise mõju.

Üks olulisemaid probleeme on lähteandmete ja põhjalike teadusuuringute puudumine roma kogukondade kohta. Usaldusväärsete andmeteta on keeruline hinnata kehtivate poliitikate tõhusust ja tuvastada konkreetseid probleeme. Lisaks piirab süstemaatilise järelevalve- ja hindamismehhanismide puudumine võimalust aja jooksul tehtud edusamme mõõta.

Valga mentoriteenus ja sellega seotud noortekeskus on näidanud positiivset mõju roma perede toetamisel, lasteaias käimise suurendamisel, eesti keele õpetamisel ning roma noorte kaasamisel. Siiski piirab teenuse kitsas geograafiline ulatus selle laiemat mõju.

Haridus on endiselt suur väljakutse, kuna roma õpilaste varakult koolist lahkumise määr on kõrge. Samuti on romade töötuse määr kõrge ning puuduvad tööturul esinevate struktuursete takistuste hindamine ja vastavad meetmed.

Roma kodanikuühiskonna organisatsioonide võimekus ja ressursid on piiratud, mis takistab nende tõhusat osalemist poliitikakujundamises ja huvikaitses. Nende aktiivne kaasamine poliitikate ja meetmete väljatöötamisse, elluviimisse ja järelevalvesse on hädavajalik, et tagada meetmete vastavus romade vajadustele.

Soovitused riigiasutustele

1. **Töötada välja romasid käsitlev riiklik strateegiline raamistik** või vähemalt lisada lõimumisprogrammidesse selge romadele suunatud strateegia, millel on mõõdetavad indikaatorid ja konkreetsed meetmed, mis on seotud EL-i romasid käsitleva strateegilise raamistiku eesmärkidega.
2. **Tagada roma kodanikuühiskonna täielik osalemine** romade lõimumise meetmete väljatöötamises, rakendamises ja hindamises ning kasutada nende tagasisidet lõimumisprogrammide uuendamiseks.
3. **Määratleda kõikide EL-i strateegilise raamistikuga seotud eesmärkide lähteolukord**, sh diskrimineerimise ja tervishoiu valdkonnas.
4. **Kehtestada konkreetsed indikaatorid ja meetmed diskrimineerimise vastu võitlemiseks**, kooskõlas EL-i eesmärkidega, sh diskrimineerimiskogemuste vähendamiseks ja diskrimineerimisest teatavate romade osakaalu suurendamiseks.
5. **Viia regulaarselt läbi uuringuid** romade lõimumise kohta, et tuvastada peamised probleemid ja hinnata olemasolevate meetmete mõju. Erilist tähelepanu tuleks pöörata haridusele, et selgitada välja praegune olukord, määratleda madala haridustaseme põhjused ja kavandada sihipärased sekkumised.
6. **Arendada tõhusad aruandlusvahendid** kõigi meetmete jälgimiseks, kuna põhjalikum mõjuhindamine võimaldaks ressurside tõhusamat kasutamist.
7. **Tugevdada riigi ja kohalike omavalitsuste koostööd**, kaasates omavalitsused romade lõimumistegevustesse ja tagades piisavad ressursid kohalike algatuste elluviimiseks.
8. **Laiendada mentoriteenust** Valgast väljapoole märkimisväärse roma elanikkonnaga omavalitsustesse, nagu Tallinn, Ida-Virumaa ja Tartu. Samuti võiks kaaluda eraldi mentorite loomist hariduse, tööhõive ja sotsiaalteenuste valdkondadesse, et tagada struktuursem lähenemine romade lõimumisele.

9. **Tagada, et tööhõivealgatused, näiteks Integratsiooni Sihtasutuse projekt, oleksid kohandatud romade vajadustele** ja romade esindajad oleksid kaasatud nende kavandamisse ja rakendamisse.
10. **Suurendada eelkooliealiste laste lasteaias käimist**, kompenseerides abivajavatele peredele lasteaiaasutusi ja tõstes teadlikkust lasteaiahariduse tähtsusest.
11. **Korraldada kogemusvahetusi õpetajate (sh lasteaiaõpetajate) ja roma vanemate vahel**, et luua vastastikune mõistmine ja lahendada haridusprobleeme, kaasates romade mentoreid vahendajatena.
12. **Liikuda edasi vaenukõne ja vaenuritegude seadusemuudatustega**, et võimaldada tõhusat andmete kogumist ja võidelda romade vastase vaenukõne ja vaenuritegevuse vastu.

Soovitused Euroopa institutsioonidele

13. **Julgustada Eestit välja töötama romasid käsitlevat riiklikku strateegilist raamistikku**, et tagada romade vajadustele kohandatud terviklik poliitikakujundamine.
14. **Töötada välja rahastusmehhanismid**, et pakkuda sihipärast toetust vabaühendustele riikides, kus on väiksemad roma kogukonnad, et tagada võrdne areng ja kaasatus.
15. **Soodustada parimate praktikate vahetust teiste riikidega**, kus on väikesed roma kogukonnad, näiteks andmete kogumise ja hariduse valdkonnas.

Soovitused kodanikuühiskonnale

16. **Tugevdada koostööd teiste vabaühendustega**, liitudes riiklike võrgustikega, näiteks Eesti Vabaühenduste Liiduga.
17. **Taotleda Erasmus+ rahastust vahetusprogrammideks**, mis võimaldavad kohalikel roma kodanikuühiskonna esindajatel külastada roma vabaühendusi välismaal teadmiste ja kogemuste vahetamiseks ning kutsuda roma organisatsioonide esindajaid teistest riikidest Eestisse, et külastada kohalikke roma vabaühendusi, jagada häid tavasid ja tugevdada koostööd.
18. **Jälgida romade haridusküsimusi**, kogudes infot probleemide ja nende põhjuste kohta, et toetada tõenduspõhist poliitikakujundamist ja sihipäraseid sekkumisi.

Soovitused teistele sidusrühmadele

19. **Kodanikuühiskonna Sihtkapital võiks välja töötada roma vabaühendustele suunatud võimekuse tõstmise programmi**, sealhulgas võimaluse teha praktikaid teistes vabaühendustes, et koguda kogemusi ja arendada oskusi.
20. **Suuremate roma kogukondadega kohalikud omavalitsused** võiksid koostöös roma esindajatega välja töötada ja rakendada kohalikke romade lõimumise tegevuskavasid, mis käsitlevad vähemalt haridust ja tööhõivet.

VIITED

Intervjuud

- Intervjuu Kultuuriministeeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõuniku Anne-Ly Reimaaga, 04.10.2024.
- Intervjuu Integratsiooni Sihtasutuse kultuurilise mitmekesisuse valdkonna juhi Ave Härsinguga, 04.10.2024.
- Intervjuud Zalina Dablaaga Euroopa Romade Foorumist Eestis (ERFE), 04.10.2024 ja 22.01.2025.
- Grupiintervjuu roma mentorite ja Valga noortekeskuse vabatahtlikega, 02.10.2024.

Infopäringud

- Õiguskantsler, Vastus infopäringule, 19.11.2024.
- Tervisekassa, Vastus infopäringule, 05.12.2024.
- Integratsiooni Sihtasutus, Vastus infopäringule, 20.11.2024.
- Kultuuriministeerium, Vastus infopäringule, 28.11.2024 ja 02.02.2025.
- Haridus- ja Teadusministeerium, Vastus infopäringule, 18.12.2024.
- Statistikaamet, Vastused infopäringutele, 03.01.2025, 06.01.2025, 22.01.2025 ja 16.02.2025.
- Valga Priimetsa Kool, Vastus infopäringule, 20.01.2025.
- Valga Vallavalitsus, Vastus infopäringule, 18.12.2024.

Peamised poliitikadokumendid ja aruanded

- Sidusa Eesti arengukava 2021–2030. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/siduseesti2030>.
- Euroopa Komisjon, *Assessment report of the Member States' national Roma strategic frameworks*, Brüssel, 09.01.2023. Kättesaadav: https://commission.europa.eu/document/download/ae267c29-718a-4062-be3f-76226b124979_en?filename=1_3_50157_swd_fiches_roma_strat_pt1_en.pdf.
- Riigi Tugiteenuste Keskus, *Eesti taaste- ja vastupidavuskava*, uuendatud 16.06.2023. Kättesaadav: <https://www.rtk.ee/toetused-taotlemine/taaste-ja-vastupidavusrahastu-rrf/eesti-taastekava>.
- Grossthal, K. (2024) *Inimõigused Eestis 2024: Diskrimineerimise keeld*, Eesti Inimõiguste Keskus. Kättesaadav: <https://humanrights.ee/materjalid/inimõigused-eestis-2024/diskrimineerimise-keeld>.
- Integratsiooni Sihtasutus, *Töö roma kogukonnaga*. Kättesaadav: <https://www.integratsioon.ee/too-roma-kogukonnaga>.
- Töövaidluskomisjon, *Töövaidluskomisjoni otsused*. Kättesaadav: <https://www.ti.ee/toovaidluste-lahendamine/toovaidluskomisjoni-otsused>.

- Karabeshkin, L., Derman, N. (2018), *Eesti Romade kuuluvustunne ja osalemine ühiskonnaelus*. Kättesaadav: <https://www.eestiromad.ee/wp-content/uploads/2020/10/eesti-romade-kuuluvustunne-ja-osalus-uuringu-kokkuvote.pdf>.
- Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumine, sh kohanemine 2022-2025*. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2022-02/Lõimumis_kohanemisprogramm_2022_2025_kinnitamiseks.pdf.
- Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumine, sh kohanemine 2023-2026*. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2023-02/Lõimumisprogramm_2023_2026_kinnitamiseks.pdf.
- Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumine, sh kohanemine 2024-2027*. Kättesaadav: https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2024-02/Lõimumisprogramm_2024_2027.pdf.
- Kultuuriministeerium, *Sidus Eesti: Lõimumis, sh kohanemisprogrammi 2025-2028 projekt esitamiseks*, 01.10.2024. Kättesaadav: <https://fin.ee/sites/default/files/documents/2024-10/Lõimumisprogramm%202025-2028.pdf>.
- Kultuuriministeerium, *Sidus ühiskond 2023. aasta tulemusaruanne*. Kättesaadav: https://kul.ee/sites/default/files/documents/2024-06/2023.%20tulemusaruanne_TUV%20Sidus%20ühiskond.pdf.
- Kultuuriministeerium, *Romade lõimumise nõukoda*. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/kultuuriline-mitmekesisus-ja-loimumine/rahvusvahemused-ja-rahvuskaaslased/romade-loimumise-noukoda>.
- Kultuuriministeerium, *Kultuuri arengukava 2021-2030*. Kättesaadav: <https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2022-03/KULTUUR%202030%20web.pdf>.
- Haridus- ja Teadusministeerium, *Haridusvaldkonna arengukava 2021-2035*. Kättesaadav: https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-09/eesti_haridusvaldkonna_arengukava_2035_seisuga_2020.03.27.pdf.
- Haridus- ja Teadusministeerium, *Noortevaldkonna arengukava 2021-2035*. Kättesaadav: https://hm.ee/sites/default/files/documents/2022-09/2._noortevaldkonna_arengukava_2021-2035_kinnitatud_12.08.21.pdf.
- Haridus- ja Teadusministeerium, *Eestikeelsele haridusele üleminek*. Kättesaadav: <https://www.hm.ee/uleminek>.
- Podiradt, K. (2024), *Romade sotsiaalne kohanemine Eesti kultuuriruumi Valga linna näitel*, Lõputöö, Tartu Ülikool, Pärnu Kolledž. Kättesaadav: <https://hdl.handle.net/10062/102967>.
- Tartu Rahvusvaheline Maja, *Kuidas perega hea kontakt leida?* Kättesaadav: <https://edu.internationalhouse.ee/romakogemused>.

LISA I: PROBLEEMIDE JA TINGIMUSTE LOETELU

Märkus: Roma kogukonna probleemide kategoriseerimine Eestis on keeruline andmete ja uuringute puudumise tõttu. Ainsad kättesaadavad kvantitatiivsed andmed on romade tööhõive määr ning kesk-, kutse- või kõrgharidusega romade osakaal, nagu on kajastatud lõimumisprogrammides. Teised probleemid (nt diskrimineerimine ja juurdepääs tervishoiule) on tuvastatud üksikjuhtumite põhjal. Vaenuritegude ja vaenukõne kohta andmete puudumist saab seletada nende õigusrikkumiste ebapiisava reguleerimisega Eesti õiguses, mis takistab nende juhtumite registreerimist ja andmete kogumist.

Võitlus mustlasvaenu ja diskrimineerimisega

Probleemid ja tingimused:	Olulisus:	Tuvastatud strateegias:	Meetmed lahendamiseks:	Määratletud eesmärgid:	Romasid käsitleva riikliku strateegilise raamistiku (NRSF) rakendamise üksikasjad probleemi kontekstis:
	• oluline probleem • kriitiline probleem	• ebaoluline • mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud • piiratud arusaam • tuvastatud ja piisavalt analüüsitud	• puuduvad • olemas, kuid ebapiisavad • piisavad, kuid on arenguruumi • asjakohased	• puuduvad • mõned eesmärgid, kuid mitte asjakohased • piisavad, kuid on arenguruumi • hästi määratletud asjakohased eesmärgid	- vastu võetud meetmed - meetmete tulemuslikkus - meetmete ulatus - andmete kogumine
Mustlasvaenu ei käsitleta riiklikus poliitika-raamistikus eraldi probleemina	Oluline probleem	Ebaoluline	Puuduvad	Puuduvad	N/A
Eelarvamused romade suhtes	Oluline probleem	Mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud	Puuduvad	Puuduvad	N/A

Vaenukuriteod romade vastu	Oluline probleem? (Ebaselge andmete puudumise tõttu)	Ebaoluline	Puuduvad	Puuduvad	N/A
Vaenukõne romade vastu (veebis ja väljaspool)	Oluline probleem? (Ebaselge andmete puudumise tõttu)	Ebaoluline	Puuduvad	Puuduvad	N/A

Haridus

Probleemid ja tingimused:	Olulisus:	Tuvastatud strateegias:	Meetmed lahendamiseks:	Määratletud eesmärgid:	Romasid käsitleva riikliku strateegilise raamistiku (NRSF) rakendamise üksikasjad probleemi kontekstis:
	- oluline probleem - kriitiline probleem	- ebaoluline - mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud - piiratud arusaam - tuvastatud ja piisavalt analüüsitud	- puuduvad - olemas, kuid ebapiisavad - piisavad, kuid on arenguruumi - asjakohased	- puuduvad - mõned eesmärgid, kuid mitte asjakohased - piisavad, kuid on arenguruumi - hästi määratletud asjakohased eesmärgid	vastu võetud meetmed meetmete tulemuslikkus meetmete ulatus andmete kogumine
Keskhariduse varajane poolelijätmine	Oluline probleem	Piiratud arusaam	Olemas, kuid ebapiisavad	Piisavad, kuid on arenguruumi	Asjakohaseks meetmeks võib pidada romade mentoriteenust. Teatavat positiivset mõju on täheldatud roma perede ja koolide koostöö parandamisel. Puuduvad andmed selle mõju kohta

					keskkoolist väljalangevuse vähendamisele. Teenus on geograafiliselt piiratud Valgaga.
Roma laste vähene osalemine lasteaiahariduses	Oluline probleem	Ebaoluline	Olemas, kuid ebapiisavad	Puuduvad	Asjakohaseks meetmeks võib pidada romade mentorteenust. Teatud positiivset mõju on täheldatud lasteaias käimisele. Süsteemset andmekogumist mõju kohta ei toimu, olemas on vaid üksikuid juhtumipõhiseid tõendeid. Teenus on geograafiliselt piiratud Valgaga.

Tööhõive

Probleemid ja tingimused:	Olulisus: • oluline probleem • kriitiline probleem	Tuvastatud strateegias: • ebaoluline • mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud • piiratud arusaam • tuvastatud ja piisavalt analüüsitud	Meetmed lahendamiseks: • puuduvad • olemas, kuid ebapiisavad • piisavad, kuid on arenguruumi • asjakohased	Määratletud eesmärgid: • puuduvad • mõned eesmärgid, kuid mitte asjakohased • piisavad, kuid on arenguruumi • hästi määratletud asjakohased eesmärgid	Romasid käsitleva riikliku strateegilise raamistiku (NRSF) rakendamise üksikasjad probleemi kontekstis: - vastu võetud meetmed - meetmete tulemuslikkus - meetmete ulatus - andmete kogumine
Kehv ligipääs avalikele tööturuteenustele või nende madal tõhusus	Oluline probleem	Ebaoluline	Puuduvad	Puuduvad	N/A
Noored, kes ei tööta, ei õpi ega	Oluline probleem	Ebaoluline	Puuduvad	Puuduvad	N/A

osale koolitustel (NEET)					
Kehv ligipääs (taas)koolitusele, elukestvale õppele ja oskuste arendamisele	Oluline probleem? (Ebaselge andmete puudumise tõttu)	Ebaoluline	Puuduvad	Puuduvad	N/A
Tööandjate-poolne diskrimineerimine tööturul	Oluline probleem? (Ebaselge andmete puudumise tõttu)	Ebaoluline	Puuduvad	Puuduvad	N/A

Tervishoid

Probleemid ja tingimused:	Olulisus:	Tuvastatud strateegias:	Meetmed lahendamiseks:	Määratletud eesmärgid:	Romasid käsitleva riikliku strateegilise raamistiku (NRSF) rakendamise üksikasjad probleemi kontekstis:
	- oluline probleem - kriitiline probleem	- ebaoluline - mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud - piiratud arusaam - tuvastatud ja piisavalt analüüsitud	- puuduvad - olemas, kuid ebapiisavad - piisavad, kuid on arenguruumi - asjakohased	- puuduvad - mõned eesmärgid, kuid mitte asjakohased - piisavad, kuid on arenguruumi - hästi määratletud asjakohased eesmärgid	vastu võetud meetmed meetmete tulemuslikkus meetmete ulatus andmete kogumine
Riiklikust tervise-	Oluline probleem?	Ebaoluline	Puuduvad	Puuduvad	N/A

kindlustusest väljajätmine (sealhulgas kodakondsuseta, kolmanda riigi kodanikud või ELi liikmesriikide kodanikud)	(Ebaselge andmete puudumise tõttu)				

Majutus, olulised teenused ja keskkonnaõiglus

Probleemid ja tingimused:	Olulisus:	Tuvastatud strateegias:	Meetmed lahendamiseks:	Määratletud eesmärgid:	Romasid käsitleva riikliku strateegilise raamistiku (NRSF) rakendamise üksikasjad probleemi kontekstis:
	- oluline probleem - kriitiline probleem	- ebaoluline - mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud - piiratud arusaam - tuvastatud ja piisavalt analüüsitud	- puuduvad - olemas, kuid ebapiisavad - piisavad, kuid on arenguruumi - asjakohased	- puuduvad - mõned eesmärgid, kuid mitte asjakohased - piisavad, kuid on arenguruumi - hästi määratletud asjakohased eesmärgid	vastu võetud meetmed meetmete tulemuslikkus meetmete ulatus andmete kogumine
N/A					

Sotsiaalne kaitse

Probleemid ja tingimused:	Olulisus:	Tuvastatud strateegias:	Meetmed lahendamiseks:	Määratletud eesmärgid:	Romasid käsitleva riikliku strateegilise raamistiku (NRSF) rakendamise üksikasjad probleemi kontekstis:
	• oluline probleem • kriitiline probleem	• ebaoluline • mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud • piiratud arusaam • tuvastatud ja piisavalt analüüsitud	• puuduvad • olemas, kuid ebapiisavad • piisavad, kuid on arenguruumi • asjakohased	• puuduvad • mõned eesmärgid, kuid mitte asjakohased • piisavad, kuid on arenguruumi • hästi määratletud asjakohased eesmärgid	- vastu võetud meetmed - meetmete tulemuslikkus - meetmete ulatus - andmete kogumine
Kõrge vaesusriskimäär ning materiaalse ja sotsiaalse ilmajäetuse tase	Oluline probleem? (Ebaselge andmete puudumise tõttu)	Mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud	Puuduvad	Puuduvad	N/A

Sotsiaalteenused

Probleemid ja tingimused:	Olulisus:	Tuvastatud strateegias:	Meetmed lahendamiseks:	Määratletud eesmärgid:	Romasid käsitleva riikliku strateegilise raamistiku (NRSF) rakendamise üksikasjad probleemi kontekstis:
	• oluline probleem • kriitiline probleem	• ebaoluline • mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud • piiratud arusaam • tuvastatud ja piisavalt analüüsitud	• puuduvad • olemas, kuid ebapiisavad • piisavad, kuid on arenguruumi • asjakohased	• puuduvad • mõned eesmärgid, kuid mitte asjakohased • piisavad, kuid on arenguruumi • hästi määratletud asjakohased eesmärgid	- vastu võetud meetmed - meetmete tulemuslikkus - meetmete ulatus - andmete kogumine
N/A					

Lastekaitse

Probleemid ja tingimused:	Olulisus:	Tuvastatud strateegias:	Meetmed lahendamiseks:	Määratletud eesmärgid:	Romasid käsitleva riikliku strateegilise raamistiku (NRSF) rakendamise üksikasjad probleemi kontekstis:
	• oluline probleem • kriitiline probleem	• ebaoluline • mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud • piiratud arusaam • tuvastatud ja piisavalt analüüsitud	• puuduvad • olemas, kuid ebapiisavad • piisavad, kuid on arenguruumi • asjakohased	• puuduvad • mõned eesmärgid, kuid mitte asjakohased • piisavad, kuid on arenguruumi • hästi määratletud asjakohased eesmärgid	- vastu võetud meetmed - meetmete tulemuslikkus - meetmete ulatus - andmete kogumine
N/A					

Romade kunsti, kultuuri ja ajaloo (teadlikkuse) edendamine

Probleemid ja tingimused:	Olulisus:	Tuvastatud strateegias:	Meetmed lahendamiseks:	Määratletud eesmärgid:	Romasid käsitleva riikliku strateegilise raamistiku (NRSF) rakendamise üksikasjad probleemi kontekstis:
	• oluline probleem • kriitiline probleem	• ebaoluline • mainitud, kuid mitte piisavalt analüüsitud • piiratud arusaam • tuvastatud ja piisavalt analüüsitud	• puuduvad • olemas, kuid ebapiisavad • piisavad, kuid on arenguruumi • asjakohased	• puuduvad • mõned eesmärgid, kuid mitte asjakohased • piisavad, kuid on arenguruumi • hästi määratletud asjakohased eesmärgid	- vastu võetud meetmed - meetmete tulemuslikkus - meetmete ulatus - andmete kogumine
N/A					